

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA VEŘEJNÉ EKONOMIKY

Sociální pojištění jako odvod daňového charakteru
Social Insurance As a Tax Revenue

Student: Michaela Matušíková

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Anna Kovářová

Ostrava 2013

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra veřejné ekonomiky

Zadání bakalářské práce

Student: **Michaela Matuščíková**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202R055 Veřejná ekonomika a správa
Specializace: 02 Veřejná ekonomika a správa
Téma: Sociální pojištění jako odvod daňového charakteru
Social Insurance As a Tax Revenue

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
2. Sociální zabezpečení v ČR
3. Analýza výnosu sociálního pojištění
4. Zhodnocení výnosu sociálního pojištění
5. Závěr

Seznam použité literatury

Seznam zkratk

Prohlášení o využití výsledku bakalářské práce

Seznam příloh

Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 5. přeprac. akt. vyd. Praha: WoltersKluwer CR, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

PEKOVÁ, Jitka. *Veřejné finance. Teorie a praxe v ČR*. Praha: WoltersKluwer, 2012. 642 s. ISBN 978-80-7357-698-1.

TROSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přeprac. a akt. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. 379s. ISBN 978-80-7400-322-6.

Formální záležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Anna Kovářová**

Datum zadání: 23. 11. 2012

Datum odevzdání: 10. 05. 2013

doc. Ing. Petr Tománek, CSc.

vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová

děkanka fakulty

Prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci, včetně příloh, vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce Ing. Annou Kovářovou, a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Ostravě 10. 05. 2013

Michaela Matuščíková

Obsah

1. ÚVOD	4
2. SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ V ČR	6
2.1. Historie vzniku sociálního zabezpečení v ČR	8
2.1.1. Vývoj sociálního zabezpečení v ČR před rokem 1989	8
2.1.2. Sociální zabezpečení v ČR po roce 1989	10
2.1.3. Sociální zabezpečení v ČR po roce 2010	11
2.2. Základní sociální události v právu sociálního zabezpečení	12
2.3. Financování sociálního zabezpečení	15
2.3.1. Systém a zdroje financování sociálního zabezpečení	16
2.3.2. Dávky sociálního zabezpečení v ČR	18
3. ANALÝZA VÝNOSŮ SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ	20
3.1. Reforma sociálního zabezpečení v ČR	20
3.2. Výnosy sociálního zabezpečení	21
3.3. Výnosy sociálního pojištění v letech 2002-2007	23
3.4. Výnosy sociálního pojištění v letech 2008-2012	26
4. ZHODNOCENÍ VÝNOSŮ SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ	29
4.1. Výnosy za rok 2002 a 2003	29
4.2. Výnosy za rok 2004 a 2005	31
4.3. Výnosy za rok 2006 a 2007	32
4.4. Výnosy za rok 2008 a 2009	34
4.5. Výnosy za rok 2010 a 2011	36
5. ZÁVĚR	39
Seznam použité literatury	41
Seznam zkratk	43
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce	
Seznam přílohy	
Přílohy	

1. ÚVOD

Tato bakalářská práce je věnována oblasti daňové a sociální problematiky a to sociálnímu pojištění jako daňový odvod. Téma této práce lze považovat za aktuální v každé době, neboť se týká většiny z nás, ať jsme zaměstnanci, zaměstnavatelé nebo živnostníci. Záleží pouze na vládním aparátu, jak bude na sociální pojištění nahlížet, protože patří spolu se zdravotním pojištěním neodmyslitelně mezi příjmy státního rozpočtu na straně jedné, ale také jako výdaj na straně druhé.

Právo sociálního zabezpečení je upraveno ústavními předpisy, které deklarují právo občana na sociální zabezpečení, a dále zákony, které stanoví podmínky, za jakých může občan toto právo uplatňovat a v jaké formě. V České republice jsou sociální práva zakotvena v Listině základních práv a svobod – hlava IV. Práva, která jsou zde vymezena, jsou práva nezczizitelná a nezrušitelná.

Systém sociálního zabezpečení je v České republice postaven na třech pilířích, které se od sebe liší. Jsou to sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc. Tyto pilíře se liší svým účelem, zdrojem a nástrojem financování, konstrukcí dávek a podmínkami pro poskytování těchto dávek. Sociální pojištění v sobě zahrnuje důchodové pojištění a nemocenské pojištění. Státní sociální podpora je zaměřena především na podporu rodin s dětmi. Sociální pomoc je pro zabezpečení občanů v hmotné nouzi, pro poskytování sociální péče, zejména poskytování dávek pro zdravotně postižené. Prostřednictvím sociální služby stát zajišťuje výchovnou a poradenskou činnost, spadají zde služby pro dlouhodobě nemocné, zdravotně postižené nebo služby pro občany v tíživé životní situaci. V této práci je podrobněji charakterizován první pilíř, kterým je právě sociální pojištění.

Cílem bakalářské práce je zhodnotit výnosy sociálního pojištění v letech 2002-2011, neboť tyto příjmy mají povahu daňových příjmů a významně ovlivňují základní redistribuční procesy ve společnosti. S rostoucími demografickými rozdíly v rozložení populace ubývá procento pojištěnců, kteří do toho systému odvádějí největší část peněz, a naopak roste ta část populace, která potřebuje dávky sociálního zabezpečení, a již se vyplácují.

V první kapitole bude nejprve stručně popsána historie sociálního zabezpečení v České republice. Tato část je rozdělena na historii před rokem 1989 a po roce 1989.

Poslední část této podkapitoly bude zaměřena na změny po roce 2010. V další části si vysvětlíme základní pojmy a situace sociálního zabezpečení. V poslední části rozebereme financování tohoto systému, dávky sociálního zabezpečení a chystanou reformu důchodového pojištění.

Druhou kapitolu začneme přiblížením reformy sociálního zabezpečení. Budeme analyzovat výnosy sociálního pojištění. Přiblížíme si, kdo je účastníkem pojištění, jaké jsou podmínky a účel pojištění. Stručně si vysvětlíme základní pojmy, které se týkají výnosů z pojistného od roku 2002 do roku 2012.

Další kapitola se bude týkat zhodnocení výnosů sociálního pojištění z pohledu jednotlivých částí, ze kterých se sociální pojištění skládá. V každém roce jsou uvedeny hlavní příjmy, skupina pojištěnců, kteří se na těchto příjmech podílejí. Zhodnoceny budou léta 2002 až 2011.

V příloze jsou pro lepší orientaci uvedeny grafy a tabulky, které přiblíží rozložení populace, vývoj počtu obyvatel a výši nedoplatků. Součástí této práce je tabulka jednotlivých kapitol SR, které se také podílejí na výběru pojistného. Stát, respektive některá ministerstva zřizují organizační složky státu, které zaměstnávají zaměstnance. Tím se stávají také plátcí pojistného a podílejí se tak na příjmech pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti.

2. SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ V ČR

Než se začneme zabývat aktuálním systémem sociálního zabezpečení v České republice, nastíníme si vývoj pojmu a práva na toto zabezpečení v minulosti.

Podle různých mezinárodních dokumentů, kterými jsou charty, doporučení nebo úmluvy, sociální zabezpečení poskytuje pomoc lidem zejména v případě mateřství, rodičovství, nezaměstnanosti, nemoci, pracovního úrazu a nemoci z povolání, zdravotního poškození nebo invalidity, a úmrtí. Toto byl výčet oblastí nebo stavů, které poprvé vymezila úmluva č. 102 z roku 1952, která byla přijata Mezinárodní konferencí práce. Na tuto úmluvu pak navazují další úmluvy, včetně dokumentů Evropské unie.

Sociální zabezpečení je soubor institucí, zařízení a opatření, prostřednictvím kterých se zabezpečují občané pro případ nemoci, invalidity, ztráty živitele, mateřství, výchovy dětí a stáří. V různých zemích je tomuto zabezpečení přikládán různý význam. V Evropě převládají modely spíše sociálnědemokratické a konzervativní, v Americe pak liberální.

Jak již bylo uvedeno v úvodu, je sociální zabezpečení založeno na 3 pilířích, kterými jsou sociální pojištění, sociální podpora a sociální pomoc.

Sociální pojištění řeší stav, na který se člověk může dopředu připravit odložením části peněz k řešení budoucí situace, pomocí dávek nahrazujících alespoň částečně příjem. Tyto situace mají krátkodobý nebo dlouhodobý charakter. Stavy krátkodobého charakteru řeší nemocenské pojištění a jsou to zejména nemoc, ošetřování člena rodiny nebo těhotenství a mateřství. Stavy dlouhodobého charakteru řeší důchodové pojištění a jsou jimi stáří, invalidita, osíření nebo ovdovění. Tyto druhy pojištění doplňuje ještě pojištění zdravotní a úrazové. Tento typ pojištění je tedy stanoven na principu pravidelného placení příspěvku – pojistného, které je příjmem státního rozpočtu. Zahrnuje platby na již zmiňované důchodové a nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku. Touto problematikou se budeme zabývat v dalších kapitolách této práce.

Sociální podpora je v rámci práva na sociální zabezpečení brána jako určitá forma solidarity mezi občany, která je financována z daní, tj. ze státního rozpočtu. Tato podpora slouží k překonání nepříznivých důsledků nějaké sociální události. Hlavním kritériem pro přiznání některé z této podpory je příjmová situace rodiny.

Sociální pomoc nebo péče je nástroj sociální ochrany, který je vytvořený státem. Je to ochrana a pomoc v případě sociální události, kterou je zejména nedostatek příjmů způsobený touto událostí. Pomoc je chápána jako poslední síť sociální ochrany. Tato pomoc je realizována prostřednictvím dávek a sociálních služeb. Finančně je tato pomoc řešena ze státního nebo obecního rozpočtu, ale také z prostředků dobrovolných organizací a nadací.

Formy sociálního zabezpečení z hlediska postavení státu a tvorby zdrojů dělíme na státní, veřejnoprávní a dobrovolné doplňkové připojištění. V případě **státní formy** je nositelem sociálního zabezpečení stát. Řídí tento systém přímo nebo prostřednictvím svých institucí (např. ČSSZ). Stát také určuje podmínky toho, jak subjekty vstupují do právních vztahů. Jednotlivci mají většinou přímou zákonnou povinnost odvádět pojištění. V případě **veřejnoprávní formy** je stát pouze garantem veřejnoprávního systému. Vytváří formy tohoto systému, stanoví podmínky, upravuje právo občanů a zaměstnavatelů, ručí za správné fungování systému (např. VZP). V případě **dobrovolné formy** stát vystupuje pouze jako iniciátor, vytváří právní rámec pro působení různých nositelů pojištění a vymezuje základní pravidla. Stát také může tyto formy nepřímo podporovat a to formou státního příspěvku nebo snížením daně z příjmu.

Formy sociálního zabezpečení z hlediska postavení občana lze charakterizovat jako forma pojišťovací, kde se občan podílí přímo na tvorbě pojišťovacích zdrojů, a forma zabezpečovací, kde se občan podílí pomocí daní.

Podíváme-li se na sociální zabezpečení, v nejširším slova smyslu je upravováno několika zákony. Sociální zabezpečení řídí Ministerstvo práce a sociálních věcí a jím zřizované instituce, kterými jsou Česká správa sociálního zabezpečení a okresní správy sociálního zabezpečení. Dalšími orgány řídící sociální zabezpečení jsou Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany, Ministerstvo spravedlnosti, obce a kraje a zdravotní pojišťovny.

2.1. Historie vzniku sociálního zabezpečení v ČR

Různé části světa prošly rozdílným vývojem. Tento vývoj je závislý na rozvoji sociálního vědomí a práva, politickými, ekonomickými, demografickými a geografickými činiteli. K tomu, aby se stát začal zajímat o sociální zabezpečení, vedl moment, kdy v důsledku chudoby začalo docházet k ekonomické nestabilitě státu. První **koncepce sociálního zabezpečení** byly vytvořeny v již v období starověkého Řecka. Z geografického hlediska je systém sociálního zabezpečení nejvíce rozvinutý v Evropě. Tento systém zde má hluboké tradice. Důležitou roli sehrála také předválečná Československá republika, která stavěla na systému stát – obec – rodina. Na tomto systému staví i dnes, na rozdíl od jiných kontinentů, které staví například jen na rodině – jak je tomu např. v Asii.

2.1.1. Vývoj sociálního zabezpečení v ČR před rokem 1989

Vznik a vývoj moderních forem sociálního zabezpečení nastává v 19. století. Tento vývoj úzce souvisí se zrušením nevolnictví v roce 1781, s rozvojem průmyslové výroby a přílivem venkovského obyvatelstva do měst. Od té doby můžeme hovořit o různých **svépomocných spolcích**, jejichž úkolem bylo pomáhat práce neschopným a starým členům a podporovat pozůstalé členy rodin. Tyto spolky byly zřizovány také pro některé řemeslnické cechy a tovaryšská bratrstva. V roce 1854 byl položen základ pro samostatné hornické sociální pojištění, které existovalo v Československu až do roku 1948. Všechny tyto „instituce“ byly založeny z aktivity zaměstnavatelů a zaměstnanců, a společným znakem bylo to, že fungovaly na principu dobrovolné vzájemnosti a zabezpečovaly tak své členy proti událostem, které měly za následek zhoršení jejich ekonomické situace. S postupující **industrializací společnosti** a složitou ekonomickou i politickou situací se vlády začaly zabývat otázkou sociálního zabezpečení. Do té doby neexistovaly žádné právní předpisy, které by toto nařizovaly, avšak postupně bylo v evropských zemích uzákoněno povinné nemocenské, úrazové, starobní a invalidní pojištění. Tyto zákony položily základ modelu sociálního zabezpečení zvaného Bismarckův model, a ovlivnily pojišťovací systémy v zemích Evropy, zejména v Rakousku-Uhersku, kam patřily i české země. Celkový společenský pokrok tak vedl k přechodu od dobrovolného pojištění zaměstnanců k povinnému.

Sociální pojištění v období první republiky bylo převzato od Rakousko-Uherska. Byly také přijímány nebo novelizovány nové právní předpisy. Celý tento systém však byl rozlišován podle stavovské příslušnosti a byli upřednostňováni **státní zaměstnanci**. Domovskými obcemi, okresy i zeměmi byly i nadále budovány různé chudobince, sirotčince nebo útulky. V oblasti sociální péče působily spolky a dobrovolné organizace, církve a organizace účelového charakteru jako byl Československý červený kříž nebo různé dělnické spolky.

V období druhé světové války nedošlo k žádným výrazným změnám a pojištěncům nepřinesly žádné výrazné zlepšení. V období okupace dochází k orientaci na **silný sociální stát**. Po druhé světové válce byly předpisy z doby okupace označeny za neplatné a převzaly se zákony z období první republiky. K významnému mezníku ve vývoji sociálního pojištění patří přijetí zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění. Tento zákon vycházel z modelu národního pojištění Sira Beveridge, který byl vydán v roce 1942 v Anglii. Díky tomuto zákonu vzniká jednotná soustava národního pojištění. Došlo ke zvýšení všech dávek a bylo rozšířeno důchodové pojištění také na samostatně hospodařící občany.

Po roce 1948 došlo k podstatným změnám ve vývoji sociálního zákonodárství. Pojišťovací princip byl nahrazen novými předpisy, které vycházely zejména ze sovětských zkušeností. Od sociálního pojištění se přechází k **sociálnímu zabezpečení**. Péči o občany přebírá stát. V roce 1950 bylo znárodněno zdravotnictví a v roce 1951 byla převedena správa nemocenského pojištění na Revoluční odborové hnutí.

V průběhu let 1956–1964 byly přijaty reformy sociálního zabezpečení a další právní předpisy. Na základě těchto právních předpisů se zvýšily počty osob, které byly důchodově zabezpečeny, ale také se zvýšily počty vyplácených dávek. To vedlo k růstu nákladů v oblasti sociálního zabezpečení. V průběhu těchto let byl přijat zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění a v 70. letech byl přijat zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení. Dochází také k rozvoji zabezpečení rodin s dětmi, k jejich podpoře z důvodu klesající populace. Jsou přijímána propopulační opatření, která mají ovlivnit populační vývoj.

2.1.2. Sociální zabezpečení v ČR po roce 1989

Sociální zabezpečení po roce 1989 bylo na dobré úrovni, hlavně v oblasti rodin s dětmi. V oblasti důchodů měl tento systém řadu nedostatků – byl finančně náročný a nebyl schopen se přizpůsobit novým podmínkám. Vedle ekonomické reformy tak došlo také k reformě sociální a k přechodu od sociálního zabezpečení k sociálnímu pojištění. Na počátku reformy byly zrušeny osobní důchody, nemocenské pojištění bylo převedeno ze správy odborů k České správě sociálního zabezpečení. Tímto se sjednotily obě pojištění a byla zavedená pravidelná indexace důchodů.

V průběhu sociální reformy je možné rozlišit tři **základní etapy**, které probíhaly od roku 1989. V první etapě, probíhající do roku 1992, byl vypracován koncept **záchranné sociální sítě**. Tento koncept byl plně zajištěn právními instituty, zejména minimální mzdou a životním minimem.¹ Druhá etapa začala po vzniku samostatné České republiky. V roce 1995 byly přijaty dva důležité zákony, a to zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. V souvislosti s nástupem sociálnědemokratické vlády je spojena třetí etapa reformy, od poloviny roku 1998, kdy se začala připravovat reforma důchodového systému.

V roce 1994 je jako doplňkový důchodový systém zavedeno **penzijní připojištění se státní příspěvkem**. S příchodem nového tisíciletí dochází k častým změnám v oblasti důchodového a nemocenského pojištění a také v oblasti týkající se státní sociální podpory. Hlavní příčiny, které nutí ke změnám, je demografický vývoj společnosti. Snižuje se porodnost, klesá počet osob v produktivním věku a zvyšuje se počet osob v postproduktivním věku.

¹ TRÖSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha, 2010.

2.1.3. Sociální zabezpečení v ČR po roce 2010

Od roku 2010 dochází k důležitým změnám v oblasti důchodového pojištění. Je to znak pokračující **důchodové reformy**, a to hlavně v oblasti důchodového věku. Tato hranice se postupně zvyšuje až do cílové hranice 62 až 65 let. Hranice se týká osob, které jsou narozené po roce 1968. Postupně se také prodlužuje **doba pojištění**, která je potřebná pro vznik nároku na starobní důchod. Tato doba se prodlužuje až na 35 let pojištění u osob, které dosáhnou důchodového věku po roce 2018. Vedle těchto změn dochází také ke změnám v oblasti stanovení invalidity. Před rokem 2010 bylo **vymezení invalidity** formou plného invalidního důchodu a částečného invalidního důchodu. Po roce 2010 dochází k zavedení třístupňového invalidního důchodu v závislosti na poklesu pracovní schopnosti pojištěnce. K dalším změnám dochází i v oblasti nemocenského pojištění a také v oblasti úrazového pojištění. Změny se uskutečnily také v oblasti sociální péče.

S nástupem liberální vlády v roce 2006 začala být zdůrazňována nutnost **reformy veřejných financí**. V rámci jejího uskutečňování byl přijat zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, který novelizoval téměř 50 zákonů, především v oblasti daňové, sociální a zdravotní. Pokud jde o sociální zabezpečení, přinesl zásadní změny zejména v oblasti státní sociální podpory.²

V říjnu 2009 byl přijat zákon č.362/2009 Sb. Tento zákon mění některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu České republiky na rok 2010. Mimo jiné dochází ke změně zákona o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ke změně zákona o státní sociální podpoře a zákona o nemocenském pojištění. Cílem přijetí tohoto zákona bylo snížení mandatorních výdajů v roce 2010.

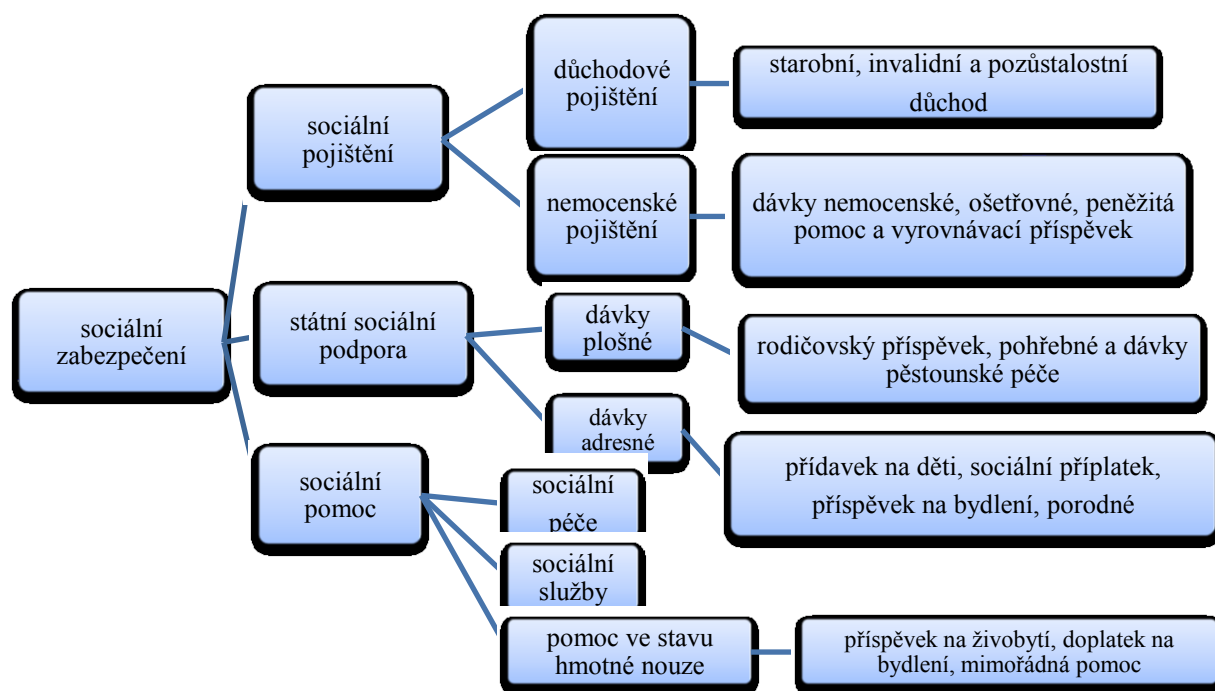
²TRÖSTER, Petr a kol.*Právo sociálního zabezpečení*. Praha, 2010.

2.2. Základní sociální události v právu sociálního zabezpečení

V této kapitole si přiblížíme jednotlivé události nebo stavy, které mohou nastat a týkají se sociálního zabezpečení. Jak již bylo uvedeno dříve, sociální pojištění se vztahuje na ty události, které jsou spojeny se ztrátou příjmu ze zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti. V České republice jsou za tyto sociální události považovány ztráta pracovní schopnosti, dosažení určitého věku a ztráta živitele (viz obr. 2.1).

Pracovní neschopnost je sociální událostí způsobená nemocí nebo úrazem, která občanovi brání ve výkonu dosavadního zaměstnání. Občan je zabezpečen nemocenským, tj. peněžitou dávkou nemocenského pojištění. Podmínkou nároku na zabezpečení je účast občana na nemocenském pojištění a potvrzení pracovní neschopnosti ze strany příslušného orgánu.³

Obrázek 2.1: Systém sociálního zabezpečení v ČR a typy dávek

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z Fachinelli, Hana. Sociální politika, 2009.

³TRÖSTER, Petr a kol. Právo sociálního zabezpečení. Praha, 2010.

Při tomto zabezpečení se prolíná princip pojišťovací a princip solidarity. Nárok na dávku mají pouze občané, kteří jsou **účastníky pojištění**. Nemocenské náleží pojištěným občanům od 22. kalendářního dne. Během prvních tří týdnů dočasné pracovní neschopnosti poskytuje zaměstnavatel zaměstnanci náhradu mzdy za pracovní dny, ale ne za první tři dny této neschopnosti.

Za **dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav** se pro účely zákona o důchodovém pojištění považuje stav, který omezuje tělesné, duševní a smyslové schopnosti občana, které jsou pro jeho pracovní schopnost významné. Za dlouhodobý se označuje proto, že tento zdravotní stav trvá déle než jeden rok. Z pohledu zákona o sociálních službách je za nepříznivý zdravotní stav označen stav, který trvá déle než 1 rok a omezuje funkční schopnosti nutné pro zvládnutí základních životních potřeb.

Pokud **porucha zdraví** a následná dlouhotrvající pracovní neschopnost trvá déle než rok, a v dohledné době není žádná vyhlídka opětovného výkonu práce, a naopak vlivem tohoto nepříznivého zdravotního stavu poklesla schopnost soustavné výdělečné činnosti, označujeme tento stav jako invaliditu. Tento pokles musí být nejméně o 35% pracovní schopnosti. Občanovi je pak nahrazován příjem formou dávek důchodového pojištění, tzv. invalidního důchodu, který je stanoven podle stupně poklesu pracovní schopnosti do tří stupňů.

Invalidita prvního stupně je ztráta pracovní schopnosti v rozmezí 35 % - 49 %, invalidita **druhého stupně** je v rozmezí 50 % - 69 % pracovní schopnosti, a **třetího stupně** představuje ztrátu více než 70 % pracovní schopnosti.

Věk je biologický faktor, který určuje životní etapu člověka a předurčuje zdraví, fyzickou a duševní kondici člověka. Sociální zabezpečení tak vychází z předpokladu, že každá životní etapa člověka, měřitelná jeho věkem, je do jisté míry vhodná k určitým činnostem.⁴

Nejdelší etapa lidského života je určena především k výkonu pracovní činnosti. Tato životní etapa pak končí dosažením tzv. **důchodového věku**. Princip důchodového pojištění je nastaven tak, aby občan, který dosáhl tohoto věku, nemusel finanční prostředky získávat prací, ale dostával je ze systému, do kterého přispíval formou pojistného procentuální částkou

⁴TRÖSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha, 2010.

ze svého výdělku. Při tomto systému se právě uplatňuje mezigenerační solidarita občanů výdělečně aktivních s občany v důchodovém věku. Výše starobního důchodu závisí na příjmu pojištěnce za dobu pojištění. V tomto směru se uplatňuje také sociální solidarita pojištěnců s vyššími příjmy s pojištěnci s nižšími příjmy, a to tím, že pokud dosahuje příjem vysoké hodnoty, je růst důchodu omezen a stoupá pouze ve snížené míře.

Podmínkou nároku na starobní důchod je splnění potřebné doby pojištění a také dosažení stanoveného věku. **Hranice důchodového věku** je stanovena vzhledem k možnému zhoršení zdravotního stavu člověka, jeho duševního i fyzického vyčerpání, a kdy by měl mít možnost se ve své poslední etapě života věnovat jiným aktivitám. Od 1. ledna 2010 došlo k některým změnám v zákoně o důchodovém pojištění, kdy byl změněn důchodový věk, doba pojištění potřebná pro nárok na starobní důchod a nové stanovení výše důchodu. K dalšímu zvyšování důchodového věku došlo od 30. září 2011. Hranice se posunula z 65 let na 67 let pro občany narozené po roce 1977.

Smrt, a to nejen **živitele**, je sociální událostí, při níž zaniká existence člověka a zároveň výrazně negativně zhoršuje sociální situaci osob, které byly v osobním nebo vyživovaném vztahu k osobě zemřelé.

Pro tyto případy je v systému zavedena dávka důchodového pojištění zvaná **vdovský** nebo **vdovecký důchod**. Tato dávka je postavena tak, aby částečně sloužila jako náhrada příjmu zemřelého a výše této dávky vyplývá z procentuální hodnoty důchodu, který zemřelý pobíral, nebo na který by měl případně nárok.

Smrtí jednoho z živitelů dochází také ke zhoršení sociální situace u nezaopatřeného dítěte. Dochází ke ztrátě osoby, která zajišťovala jeho osobní potřeby. Z důvodu přípravy na budoucí povolání nemůže nezaopatřené dítě získávat finanční prostředky a je důvodné mu poskytnout finanční pomoc ze systému důchodového pojištění, a to ve formě sirotčího důchodu.

2.3. Financování sociálního zabezpečení

Každý moderní stát poskytuje svým občanům ochranu před finančními důsledky různých sociálních událostí. Sociální systém můžeme charakterizovat podle toho, jaké prvky zabezpečení používá a jak se v něm utváří právní a finanční vztahy. Sociální zabezpečení může být zaručováno několika způsoby.

Prvním způsobem je, že jej zaručuje sám stát. **Stát** vytvoří v rámci státní správy státní orgán a financuje poskytované dávky z daňových prostředků. Druhý způsob je opakem toho předchozího. Sociální zabezpečení je ponecháno na **jednotlivci**, který se preventivně stará sám. Stát pouze prostřednictvím legislativního opatření stanoví rámcová pravidla anebo pomáhá při preventivních opatření, kterými jsou např. zaplacené pojistné, které snižuje daňový základ. Posledním způsobem je stav, kdy stát vytváří povinné **zabezpečující nástroje**, ale rozhodující instituce stojí ve vztahu mezi státem a jednotlivcem. Příkladem je sociální pojištění, jehož podstata je v tom, že se jednatlivec svými příspěvky preventivně zabezpečuje a většinou určuje i rozsah tohoto zabezpečení.

Rozdíl mezi státním financováním sociálních dávek a financováním prostřednictvím sociálního pojištění je převážně v tom, že ve státním systému občan odvádí státu daně, které jdou do státní pokladny. Ze státní pokladny jsou pak na základě schváleného rozpočtu vypláceny jednotlivým jedincům ve formě sociálních dávek, podle podmínek stanovených zákonem. V sociálním pojištění jednatlivec pojišťuje sám sebe pro případ budoucí pojistné události anebo jednatlivec pojišťuje stát nebo zaměstnavatel.

Financování, kontrola, řízení a **organizace sociální soustavy** je v každé zemi jiná, je stavěna na různých principech. Tyto různé principy jsou dány tradicí, kulturou, sociální situací nebo politickým či ekonomickým vývojem. Sociální pojištění je budováno především na principech vzájemnosti a solidarity, ale také zásluhovosti a rovnosti. V systému sociálního pojištění jde zejména o to, aby byly dobře odhadnuty náklady a příjmy a podle toho správně určené výše pojistného, které má zaplatit zaměstnanec nebo osoba samostatně výdělečně činná. Musí se přitom brát v úvahu důležité okolnosti, kterými jsou demografický vývoj, vývoj zaměstnanosti nebo mezd.

Financování sociálního zabezpečení je úzce napojeno na rozpočtovou soustavu, a to jak na veřejné příjmy, tak na veřejné výdaje.⁵

V České republice je sociální zabezpečení financováno z veřejných rozpočtů, a to zejména z rozpočtu státního. Sociální zabezpečení využívá přímé a nepřímé nástroje financování. K **přímým nástrojům** patří povinné pojistné na sociální zabezpečení a povinné veřejné zdravotní pojištění. Tyto příjmy jsou součástí veřejných příjmů a mají daňový charakter. Z těchto příjmů jsou pak financovány sociální potřeby a zdravotní péče, dávky sociálního zabezpečení, výdaje na financování sociálních služeb a dávky zdravotní péče. K **nepřímým nástrojům** financování patří daňové úlevy a daňové výdaje.

Financování sociálního zabezpečení je založeno na kombinaci principu solidarity občana, který přispívá více do systému sociálního zabezpečení (protože může), s občanem, který z různých důvodů nemůže přispívat nebo přispívá do systému sociálního zabezpečení málo, ale ze systému získává – dávky, péči, a principu zásluhovosti, jenž se u každého občana zohledňuje ve výši dávek podle toho, kolik přispěl za svůj produktivní život do systému financování sociálního zabezpečení.⁶

2.3.1. Systém a zdroje financování sociálního zabezpečení

V ekonomické teorii rozeznáváme dva základní systémy financování. Jedním z těchto systému je průběžné financování (systém PAY-as-you-GO) a druhým je fondové financování prostřednictvím kapitalizovaného fondu, přesněji fondů v rámci tzv. dvoupilířového nebo třípilířového systému financování.

Systém průběžného financování je založen na tom, že běžné výdaje na sociální zabezpečení se financují z běžných příjmů (veřejných) daného rozpočtového roku. Je tedy založen na mezigeneračním přerozdělování. Občan, který je v produktivním věku platí ze svých příjmů povinné sociální pojištění a povinné veřejné zdravotní pojištění, ale i daně. Z těchto daní se pak financují potřeby nejen jeho, ale také potřeby jiných občanů, a to i jiné generace. Sociální zabezpečení se realizuje formou dávek a zdrojem financování jednotlivých druhů dávek jsou povinné pojistné na sociální zabezpečení – je to daňový příjem, povinné

⁵ PEKOVÁ, Jitka. *Veřejné finance. Teorie a praxe v ČR*. Praha, 2012.

⁶ PEKOVÁ, Jitka. *Veřejné finance. Teorie a praxe v ČR*. Praha, 2012.

veřejné zdravotní pojištění – má také daňový charakter, a daně. Při průběžném financování je důležitá rovnováha mezi příjmy a výdaji. Proto byl tento systém oblíben v dobách hospodářského a také populačního růstu. V důsledku růstu produktivity práce rostly mzdy a ostatní druhy příjmů, rostl daňový výnos nejen u důchodových daní, ale také nepřímých. S růstem vyměřovacího základu rostl také výnos povinného pojistného na sociální a zdravotní pojištění. Bohužel od 70. let 20. století se tento systém dostává do problémů a zápasí s nedostatkem finančních prostředků v rozpočtové soustavě. Hlavní příčiny problému průběžného financování vidíme zejména ve stárnutí obyvatelstva, ekonomická situace, která ovlivňuje tvorbu zdrojů, potřeba valorizace dávek, růst nákladů institucí, které poskytují sociální služby, vládní populismu a populismus politických stran.

Systém financování z kapitalizovaného fondu je založen na tvorbě, rozdělování a používání kapitalizovaného fondu u pojišťoven na pojišťovacím principu. Tento systém využívá individuální sociální pojištění s prvky soukromého pojištění. Využívá také individuální spoření na stáří, kdy si pojištěnci vytvářejí kapitálové rezervy na své vlastní důchody. Tyto fondy jsou vytvořeny z individuálních plateb pojištěnců a mají zde svůj individuální účet. Na principu ekvivalence a zásluhovosti pak čerpá své naspořené finance po odchodu do penze. Velké nebezpečí, u tohoto systému, je jeho vytunelování nebo riziko špatného investování. Ve většině zemí má stát dozor nad hospodařením s těmito prostředky. Tento systém je nákladnější na vytváření rezerv. Zákonem jsou většinou vymezeny způsoby zhodnocování finančních prostředků, které pojištěnci vložili. Tento systém posiluje odpovědnost jednotlivce a zároveň jej motivuje ke spoření na stáří. V některých zemích je tato forma spoření povinná, v jiných dobrovolná. V České republice stát motivuje jednotlivce k dobrovolnému pojištění, a to tím, že mu poskytuje příspěvky ze státního rozpočtu, v současné době v rámci penzijního připojištění se státním příspěvkem.

V současné době je **zdrojem financování důchodového pojištění** v ČR průběžné financování, na tom je založen povinný veřejný pilíř, a penzijní připojištění k důchodu se státním příspěvkem. Využívá se tedy dvoupilířový systém financování. Reforma důchodového pojištění ještě předpokládá tzv. dobrovolný třetí pilíř. Tento pilíř by měl být založen na tom, že pokud se jednatel rozhodne pro spoření do tohoto pilíře, tzn. mimo průběžný systém a mimo dobrovolné připojištění k důchodu, stane se pro něj tento pilíř povinný a nebude moci se z něj odhlásit. Problémem toho pilíře je i určitá nedůvěra občanů ČR, která je založena na špatných zkušenostech z připojištění z historie.

Druhou nejvýznamnější oblastí sociálního zabezpečení je **zabezpečení v nemoci**. Zdrojem financování je nemocenské pojištění. Další oblastí je zabezpečení občana při ztrátě zaměstnání, zdrojem financování je pojištění v nezaměstnanosti. Na zabezpečení rodin s dětmi stát přispívá ze státního rozpočtu různými formami dávek, převažují dávky adresné. Typickým příkladem je přechod z plošných dávek na adresnou u dětských přídatků. Další oblastí je sociální péče. Tato péče je zajišťována nejen státem, ale také obcemi a kraji. Dávky, které jsou vypláceny, mají formu peněžité i nepeněžité pomoci a jsou financovány z veřejných rozpočtů, zejména ze státního rozpočtu, z kapitoly spravované MPSV. Sociální péče může být zajišťována vedle veřejného sektoru také sektorem soukromoprávním. Zdroje financování jsou především platby klientů a další doplňkové zdroje, ale také transfery ze SR, popř. krajů nebo obcí.

2.3.2. Dávky sociálního zabezpečení v ČR

Dávky sociálního zabezpečení a jejich konstrukce je dána příslušnými zákony. V sociálním zabezpečení se využívají dávky nenárokované adresné a nárokované dávky. Nenárokované adresné jsou financovány z rozpočtů obcí, popř. krajů. A jsou to dávky sociální péče, jednorázové nebo opakované, naturální, věcné i peněžní. Nárokované dávky jsou upraveny zákonem a jsou většinou financovány ze státního rozpočtu, fondů, resp. rozpočtů zdravotních pojišťoven v případě naturálních – věcných dávek zdravotní péče.

Další dávky jsou dávky univerzální, zásluhové, kombinované a individuální. **Dávky univerzální** nebo také plošné mohou být ve formě peněz, např. při narození 1. dítěte, nebo naturální – věcné, tyto se poskytují převážně ve zdravotnictví nebo ústavní péči. **Dávky zásluhové**, např. dávky v mateřství, mají stanovenou maximální výši denní sazby a odkdy má na ně pojištěnec nárok. **Dávky kombinované**, kde část je univerzální a část zásluhová, tzn. část je stanovena zákonem a část se odvíjí od počtu odpracovaných let. **Dávky individuální**, tzn. adresné, jsou poskytovány podle určitého kritéria jen potřebným občanům, např. přídatky na děti.

Dávky sociálního zabezpečení jsou klasickým nástrojem redistribuční funkce veřejných financí. Objem vyplácených dávek nepřetržitě roste, převažují vyplácené důchody a dávky státní sociální podpory, které jsou vyplácené z výdajů státního rozpočtu. Od roku

2004 saldo účtu kolísá a v posledních letech je vykazován schodek. Tento schodek je pak součástí celkového schodku SR.

Přibližně 97 % vybraného důchodového pojištění a výplatu důchodů spravuje ČSSZ a je příjmem SR. Zbylá část pojištění plyne do ostatních kapitol státního rozpočtu, např. z Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra nebo Ministerstva spravedlnosti.

3. ANALÝZA VÝNOSŮ SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ

Sociální pojištění je financováno prostřednictvím pojistného na sociální zabezpečení, které v sobě zahrnuje pojistné na důchodové pojištění a pojistné na nemocenské pojištění. Zdravotní pojištění stojí vně tohoto systému sociálního zabezpečení. Pokrývá jej systém veřejného zdravotního pojištění. Společně s důchodovým pojištěním poplatníci současně odvádějí také příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

3.1. Reforma sociálního zabezpečení v ČR

Od poloviny 90. let probíhá v ČR reforma sociálního zabezpečení. Tempo reformy je však pomalé, a to zejména z důvodu chybějícího politického konsenzu. V 90. letech 20. století se v rámci reformních kroků podařilo přijmout celou řadu zákonů vztahujících se k sociální a zdravotnímu pojištění, sociální péči, dávkám sociální péče, zdravotní péči.⁷

Důchodový systém v České republice je v současné době založen téměř výhradně na **průběžném financování** vyplácených důchodů, tzv. PAYG představující tzv. I. pilíř. Průběžně financovaný důchodový systém potřebuje pro svou dlouhodobou stabilitu, aby se poměr mezi počtem přispěvatelů na důchodovém pojištění a počtem důchodců nezhoršoval.

V České republice však v posledních dekádách výrazně klesá porodnost, snižuje se úmrtnost ve vyšším věku a prodlužuje se střední délka života. Tento trend nepříznivě mění populační strukturu obyvatelstva.

Základním **cílem reformní změny** (zákona o důchodovém spoření) je především snaha o větší diverzifikaci rizik v celém důchodovém systému, a to v kombinaci průběžného a fondového způsobu financování spolu s kombinací dávkově a příspěvkově definovaných schémat. Tato změna nemá za cíl obecně zajistit vyšší úroveň dávek – to ani z dlouhodobého hlediska není realizovatelné bez významného zvýšení odvodové zátěže. Rozložení rizik mezi oba způsoby financování povede ke zkombinování výhod a nevýhod tak, aby došlo k jejich

⁷PEKOVÁ, Jitka. *Veřejné finance. Teorie a praxe v ČR*. Praha, 2012.

vzájemné eliminaci a systém zabezpečení občanů v seniorském věku byl v budoucnu stabilnější.⁸

3.2. Výnosy sociálního zabezpečení

Pojistné je příjmem státního rozpočtu. Příjmem státního rozpočtu jsou také penále, přírážka k pojistnému na sociální zabezpečení a pokuty ukládané dle zákona.⁹ **Pojistné na důchodové zabezpečení** se vede na samostatném účtu státního rozpočtu a v zákonu o státním rozpočtu se uvádí jako samostatná položka příjmu SR. V případě nedostatku prostředků bude deficit vyrovnán z ostatních příjmů SR (z daní). Naopak v případě vyššího výběru pojistného, než jsou výdaje, je pojistné použito na úhradu jiných výdajů. Od roku 1996 je zaveden zvláštní účet pro příjmy a výdaje na důchodové pojištění. Pokud bude na pojistném na důchodové zabezpečení vybráno více, než činí výdaje na důchody včetně režijních nákladů, může být přebytek použit jen na důchodové pojištění.

Příslušný zákon, zákon č. 589/1992 Sb., stanoví, kdo je poplatníkem. Sociální pojištění je konstruováno pro **ekonomicky aktivní občany**, a poplatníkem je zaměstnanec, zaměstnavatel (fyzická i právnická osoba, která má alespoň jednoho zaměstnance) za své zaměstnance, osoba samostatně výdělečně činná a lidé, kteří se dobrovolně důchodově pojistili. Mezi dobrovolně účastněné patří také zahraniční zaměstnanci. OSVČ musí splňovat podmínku výkonu samostatné výdělečné činnosti na území ČR; pokud je tato činnost vykonávána mimo ČR, pak musí být konána podle platné české legislativy. Zákon vymezuje, co je tzv. vyměřovací základ pojistného, který je většinou shodný s vyměřovacím základem u daně z příjmů fyzických osob. Pojistné se platí z pravidelných příjmů a zákon stanovuje jeho minimální a maximální hranici, popř. způsob jeho úpravy.

Vyměřovací základ je u každého typu poplatníka jiný. U zaměstnance je vyměřovacím základem úhrn všech příjmů, které jsou předmětem daně z příjmů fyzických osob a které mu zaměstnavatel zúčtoval v souvislosti se zaměstnáním, které zakládá účast na nemocenském nebo důchodovém pojištění. U zaměstnavatele je to částka, která odpovídá úhrnu vyměřovacích základů jeho zaměstnanců.

⁸ Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/11970>.

⁹ Zákon č. 589/1992 Sb. o pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

U OSVČ je to minimálně 50 % daňového základu podle § 7 zákona o dani z příjmů po úpravě podle § 5 a § 23 tohoto zákona,¹⁰ za kalendářní rok, za který se pojistné platí. Zároveň tento základ musí být vyšší než minimální základ a nižší než maximální základ. **Minimální a maximální základy** se každý rok mění, respektive zvyšují. S těmito základy souvisí také výše měsíčních záloh. Každý rok je stanovena minimální záloha na sociální pojištění a také na zdravotní pojištění.

Povinné **veřejné zdravotní pojištění** je také upraveno zákonem, zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění. Také tento zákon vymezuje poplatníky. Na rozdíl od sociálního pojištění se zdravotní pojištění vztahuje na všechny občany ČR, kteří se trvale zdržují na území republiky. Zdravotní pojištění platí zaměstnanci, zaměstnavatelé, OSVČ a stát. Stát platí za nevýdělečné občany, tzn. bez zdanitelných příjmů, kterými jsou děti, nevýděleční studenti, matky na mateřské dovolené, důchodci a za nezaměstnané evidované na Úřadě práce.

Zákon č. 48/1997 Sb. stanovuje také vyměřovací základ. Je opět podobný jako u daně z příjmu fyzických osob. Vyměřovací základu u OSVČ je 50 % příjmu z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů vynaložených na jeho dosažení. Tato procentní sazba platí od roku 2006. U zdravotního pojištění je pro rok 2013 stanoven pouze minimální vyměřovací základ. **Maximální vyměřovací základ** byl zákonem č. 500/2012 Sb., kterým byl novelizován zákon o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, pozastaven pro rozhodná období let 2013 až 2015.

Pojistné na sociální pojištění je určeno na úhradu výdajů na dávky nemocenského pojištění, dávky důchodového pojištění, dávky a služby státní politiky nezaměstnanosti a na správní výdaje.

Veřejné zdravotní pojištění je druh zákonného zdravotního pojištění, kterým je hrazena zdravotní péče poskytnutá pojištěnci. Zdravotní pojištění poskytuje Všeobecná zdravotní pojišťovna České republiky a řada dalších zaměstnaneckých pojišťoven.

Pojistné na sociální zabezpečení platí zaměstnanec ze svého vyměřovacího základu a zaměstnavatel ze svého vyměřovacího základu. Pojistné je povinen odvádět pouze zaměstnavatel. Pojistné se odvádí za jednotlivé kalendářní měsíce, je splatné od 1. do 20. dne následujícího kalendářního dne.

¹⁰ Údaj platný od 1. 1. 2013.

V následující tabulce jsou uvedeny aktuální sazby pojistného platné v ČR v roce 2013. Tyto sazby se v průběhu vývoje české ekonomiky měnily, a měnily se také minimální a maximální vyměřovací základy u pojistného.

Tabulka 3.2.1. Sazby pojistného v ČR v roce 2013

Poplatníci	Zaměstnanec neúčastný důchodového spoření	Zaměstnanec účastný důchodového spoření	Zaměstnavatel	OSVČ	Osoby zahraniční, dobrovolně účastněné v DP	Osoby dobrovolně účast. v DP a důch.spoření/bez důch. spoření
Důchodové pojištění	6,5 %	3,5 %	21,5 %	28 %		30 % /28 %
Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti			1,2 %	1,2 %		
Nemocenské pojištění			2,3 %	2,3 %	2,3 %	
Zdravotní pojištění	4,5 %	4,5 %	9 %	13,5 %		13,5 %

Zdroj: Zákon č.589/1992 Sb., zákon č. 48/1997 Sb., vlastní zpracování

Ke změnám došlo zejména z důvodu nepříznivé ekonomické situace, kdy bylo nutné provést nejen reformu daňovou, ale také důchodovou. Tato reforma začala od roku 2013, kdy dochází k zavedení dalšího, třetího pilíře v systému sociálního zabezpečení. Reforma je založena na principu dobrovolnosti, to znamená, že bude na každém poplatníkovi, vstoupí-li do nového systému důchodu.

3.3. Výnosy sociálního pojištění v letech 2002-2007

Účast na sociálním zabezpečení je v těchto letech povinná pro poplatníky, kteří byli uvedeni v předcházející kapitole. V těchto letech platí, že ne všechny osoby, které jsou účastny nemocenského pojištění, jsou povinny platit pojistné.

U zdravotního pojištění je tomu obdobně. Pojištění je **povinné** pro všechny osoby, které mají na území ČR trvalý pobyt (bez ohledu na státní příslušnost), a pro osoby, které na území ČR trvalý pobyt nemají, pokud jsou zaměstnanci zaměstnavatele, který má sídlo na území ČR a pracovní vztah je uzavřen podle právních předpisů ČR. Od roku 2005 je pojištění povinné také pro příslušníky členských států Evropské unie, pokud tak vyplývá

z práva Evropské unie.¹¹ Ze zdravotního pojištění jsou **vyňaty** osoby, které nemají v ČR trvalý pobyt a jsou činné v ČR pro zaměstnavatele, kteří požívají diplomatických výhod a imunit, nebo nemají sídlo v ČR, nebo je pracovní vztah uzavřen podle cizích právních předpisů. Dále jsou vyňaty také osoby, které pobývají dlouhodobě a nepřetržitě v cizině (nejméně 6 měsíců), jsou v cizině zdravotně pojištěny a písemně tuto skutečnost oznámily zdravotní pojišťovně. Od roku 2005 jsou také vyňaty osoby, které se staly podle práva Evropské unie pojištěnci v jiném členském státě Evropské unie.

V roce 2003 dochází ke změně v oblasti nemocenského pojištění u zaměstnance, který pracuje v ČR a má uzavřený pracovní vztah podle cizího právního předpisu a má bydliště ve státě, s nímž po roce 1996 uzavřela ČR smlouvu o sociálním zabezpečení. Do roku 2003 nebyl tento zaměstnanec účastněn NP.

Od roku 2004 se za **zaměstnavatele se sídlem na území ČR** se považuje i zaměstnavatel, který má sídlo na území státu EU (od vstupu do EU) nebo na území státu, s nímž ČR uzavřela smlouvu o sociálním zabezpečení upravující pojištění na základě pracovní činnosti. Od roku 2005, je novým pravidlem, že zaměstnanec může být pojištěn jen v jednom státě, i když vykonává práci na území více států. Přednost má pojištění v tom státě, ve kterém má bydliště.

Za **minimální vyměřovací základ** se u zaměstnance považuje minimální mzda (viz tab. 3.3). U OSVČ se za minimální základ považuje procentuální část příjmů z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů. Pokud je tento základ nižší než minimální mzda, je tento základ roven minimální mzdě. Maximální roční vyměřovací základ u OSVČ je po celou dobu stanoven ve výši 486 000 Kč. U obou základů existují určité podmínky, které tyto základy ještě upravují, např. i podle toho, jak dlouho je výdělečná činnost vykonávána. Výše pojistného u zaměstnance činí 13,5 % z vyměřovacího základu. Výši pojistného je zaměstnavatel povinen jako plátce si sám vypočítat a pojistné se zaokrouhluje na celé koruny nahoru. Zaměstnanci srazí 1/3 z této částky, zbývající 2/3 uhradí zaměstnavatel ze svých prostředků.

¹¹ Nařízení Rady EHS 1408/71 a nařízení Rady EHS 574/72.

Tabulka 3.3. Minimální vyměřovací základ ZP a SP v r. 2002-2007

	minimální mzda	min. vyměřovací základ zaměstnance	min. vyměřovací základ OSVČ
rok 2002	5700 Kč	5700 Kč	35 % příjmu z podnikání ¹²
rok 2003	6200 Kč	6200 Kč	35 % příjmu z podnikání
rok 2004	6700 Kč	6700 Kč	40 % příjmu z podnikání
rok 2005	7185 Kč	7185 Kč	45 % příjmů z podnikání
rok 2006	7570 Kč	7570 Kč	50 % příjmů z podnikání
rok 2007	8000 Kč	8000 Kč	50 % příjmů z podnikání

Zdroj: Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění, M. Ženíšková, vlastní zpracování

	zaměstnavatel - z úhrnu všech vyměřovacích základů	zaměstnanec - z vyměřovacího základu	OSVČ	příjem¹³
rok 2002	26 %	8 %	29,6 %	42 600 Kč
rok 2003	26 %	8 %	29,6 %	44 400 Kč
rok 2004	26 %	8 %	29,6 %	vždy u hlavní činnosti
rok 2005	26 %	8 %	29,6 %	vždy u hlavní činnosti
rok 2006	26 %	8 %	29,6 %	vždy u hlavní činnosti
rok 2007	26 %	8 %	29,6 %	vždy u hlavní činnosti

Zdroj: Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění, M. Ženíšková, vlastní zpracování

V oblasti sociální pojištění je po celou dobu tohoto období stanovena výše 8 %, pro odvod pojistného u zaměstnanců, a 26 % z úhrnu vyměřovacích základů všech zaměstnanců pro odvod pojistného pro zaměstnavatele. U OSVČ je pojistné na důchodové pojištění ve výši 29,6 % z měsíčního vyměřovacího základu. Z tohoto základu se vypočítává důchod, dávky nemocenského pojištění a peněžitá pomoc v mateřství. V letech 2002 a 2003 nesmí být roční vyměřovací základ nižší než 35 % rozdílů příjmů a výdajů, v roce 2004 více než 40 % rozdílů příjmů a výdajů, a v roce 2005 více než 45 % rozdílů příjmů a výdajů.

Změna nastává v **povinné účasti na důchodovém pojištění**. Od roku 1996 do roku 2003 byla OSVČ povinně účastna důchodového pojištění v kalendářním roce, pokud příjem v tomto roce činil alespoň šestinásobek osobního vyměřovacího základu, který se započítával pro účely DP. OSVČ, která dosáhla nižšího příjmu, než byla hranice pro povinnou účast na DP, mohla se k tomuto pojištění dobrovolně přihlásit. Od roku 2004 je OSVČ na hlavní činnosti účastna důchodového pojištění vždy. U OSVČ vykonávající vedlejší činnost

¹² Příjmů z podnikání po odpočtu výdajů vynaložených na dosažení, zajištění a udržení příjmů podle ZDP.

¹³ Příjem po odpočtu výdajů. Tento roční příjem stanoví povinnou účast na důchodovém pojištění.

je účastna tehdy, pokud rozdíl mezi příjmy a výdaji dosáhly stanovené hranice (v roce 2007 je touto hranicí částka 48 334 Kč).¹⁴

3.4. Výnosy sociálního pojištění v letech 2008-2012

V oblasti sociálního pojištění dochází v těchto letech k řadě změn. Od 1. 1. 2008 nabývá účinnost zákon o stabilizaci veřejných rozpočtů a dochází tak k mnoha změnám v oblasti nemocenského pojištění a pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Byl přijat odložený zákon o nemocenském pojištění, který byl přijat až v roce 2009.

K 1. lednu 2008 není účast zaměstnanců na nemocenském pojištění řešena výčtem konkrétních případů, kdy jde o zaměstnání, ale platí odkaz na zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů. Další změna se týká zavedení **maximálního vyměřovacího základu** u zaměstnanců a také OSVČ. V letech 2008 a 2009 byl maximální vyměřovací základ stanoven jako 48násobek průměrné mzdy. Pro rok 2010 a 2012 pak 72násobek průměrné mzdy.

V oblasti zdravotního pojištění měla význam novelizace zákona o nemocenském pojištění, účinného od ledna 2009. Změnil se - rozšířil se, **okruh pojištěných osob** a osob, které musí nově odvádět pojistné. Změnila se doba, od které se poskytuje dávka nemocenské. Nově se poskytuje od 4. kalendářního dne pracovní neschopnosti, dávky vyplácí ČSSZ.

V roce 2008 proběhla v ČR daňová reforma, která přinesla řadu změn. Mezi změnami bylo mimo jiné i zrušení minimálního základu daně, progresivní daň se ustálila na **jednotné sazbě 15 %**, stejně je tomu také u OSVČ. Pro zaměstnance je základem daně z příjmů ze závislé činnosti tzv. superhrubá mzda. Tato mzda je navýšena o povinné pojistné, které se v roce 2009 snížilo. OSVČ si od roku 2008 nemá možnost odečíst od základu daně zaplacené povinné pojistné. Pojistné na sociální zabezpečení se od roku 2009 snížilo. Snížila se sazba pojistného na nemocenské pojištění a na státní politiku zaměstnanosti (viz tab. 3.4). Sazba pojistného na důchodové pojištění zůstává beze změny, proto osoby dobrovolně důchodově pojištěné platí nadále pojistné ve výši 28 % z vyměřovacího základu.

¹⁴ Při podnikání ve všech 12 měsících roku, při nepodnikání se tato částka snižuje za každý měsíc o 4 028Kč.

Zaměstnavatelům se snížilo pojistné na nemocenské pojištění z 3,3 % na 2,3 %. Zaměstnanci neplatí od ledna 2009 pojistné na nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku.

U důchodového pojištění dochází ke změně také v samotném **placení záloh**. Ty se musí oddělit od plateb nemocenského pojištění, protože došlo ke změně účtu pro úhradu nemocenského pojištění. To zůstává pro OSVČ nadále dobrovolné. Pokud se ale rozhodne k nemocenskému nepřihlásit, nebude mít nárok ani na peněžitou pomoc v mateřství, jejíž nárok se zakládá právě na platbách nemocenské. Reforma se dotkla řady dalších plateb v oblasti sociální politiky.

Tabulka 3.4 4. Vývoj sociálního pojištění v letech 2008-2012

	zaměstnanci	zaměstnavatelé	OSVČ
rok 2008 (v %)	max. vyměřovací základ ve výši 48násobku průměrné mzdy		
nemocenské poj.	1,1	3,3	
důchodové poj.	6,5	21,5	
příspěvek na SP	0,4	1,2	
celkem SP	8	26	
ZP			13,5
rok 2009 (v %)	max. vyměřovací základ ve výši 48násobku průměrné mzdy		
nemocenské poj.	-	2,3	
důchodové poj.	6,5	21,5	
příspěvek na SP	-	1,2	
celkem SP	6,5	25	
ZP	4,5	9	13,5
rok 2010-2012 (v %)	max. vyměřovací základ ve výši 72násobku průměrné mzdy		
nemocenské poj.	-	2,3	
důchodové poj.	6,5	21,5	
příspěvek na SP	-	1,2	
celkem SP	6,5	25	29,20
ZP			13,5

Zdroj: Zákon č.589/1992 Sb., zákon č. 48/1997 Sb., vlastní zpracování

Od ledna 2011 se vyplácí **nemocenská** od 22. kalendářního dne trvání dočasné pracovní neschopnosti nebo karantény. Zaměstnavatel poskytuje zaměstnanci náhradu mzdy podle zákoníku práce v období prvních 21 kalendářních dnů. Zaměstnavatelé si nemohou odečítat od pojistného polovinu náhrady mzdy za prvních 21 dní trvání pracovní neschopnosti, s výjimkou malých zaměstnavatelů.¹⁵ Pro tyto zaměstnavatele je zavedený nový

¹⁵ Malý zaměstnavatel je zaměstnavatel, který zaměstnává méně než 26 zaměstnanců účastných nemocenského pojištění.

system nemocenského pojištění, který je dobrovolný. V následující tabulce jsou pro shrnutí zachyceny změny za období 2008 až 2012.

V roce 2012 dochází opět ke změnám v pojistném na sociální zabezpečení, které navazuje na změny v zákoně o nemocenském pojištění. **Rozšiřuje se hlavně okruh poplatníků pojistného** jako zaměstnanců. To přineslo nové příjmy do státního rozpočtu. Změny v pojištění u OSVČ se týkají hlavně započitatelnosti příjmů do základu pro odvod pojistného a stanovení minimálního vyměřovacího základu u osob nemocensky pojištěných. V sociálním pojištění se snižuje výše maximálního vyměřovacího základu. Od ledna 2012 platí také nové hranice pro OSVČ pro účast na důchodovém pojištění a pro minimální vyměřovací základy. Ruší se hranice příjmů pro povinnou účast na důchodovém pojištění u osob, které jsou pouze důchodově pojištěni, a tedy i povinnost platit pojistné na důchodové pojištění, protože tito zaměstnanci jsou účastni i nemocenského pojištění.

4. ZHODNOCENÍ VÝNOSŮ SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ

Příjmy z pojistného na sociální zabezpečení představují cca 40 % příjmů do státního rozpočtu. Tyto příjmy patří do skupiny daňových příjmů a vedle pojistného zde patří ještě příjmy z daní a poplatků. Výběr pojistného probíhá podle kapitol státního rozpočtu. Největší část příjmů tvoří kapitola Ministerstva práce a sociálních věcí. Dalšími kapitolami, které se podílejí na výnosech z pojistného, jsou Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany, Ministerstvo spravedlnosti a Ministerstvo financí.

Výši příjmů ovlivňuje zejména ekonomická situace v daném roce, která ovlivňuje situaci na trhu práce, firmy a domácnosti. **Vývoj mezd**, ze kterých je pojistné placeno, a úspěšnost výběru pojistného jsou důležitým faktorem. Také demografický vývoj a rozložení populace v jednotlivých letech obecně ovlivňuje vývoj příjmů z pojistného.

Prevážná část pojistného je vybírána Českou správou sociálního zabezpečení, v jejíž působnosti je výběr pojistného v civilním sektoru. Existují i další orgány sociálního zabezpečení, které vybírají pojistné za ozbrojené složky zaměstnanců státu, kterými jsou vojáci z povolání, příslušníci Sboru nápravné výchovy, policisté a celníci.

4.1. Výnosy za rok 2002 a 2003

V roce 2002 byly příjmy z pojistného celkem 258,5 miliard Kč. Z toho pojistné na důchodové pojištění – povinné činilo 198,4 mld. Kč. Největší část těchto příjmů tvoří příjmy z kapitoly MPSV, která je napojena na SR a řízena MPSV.

V roce 2003 došlo k některým změnám v rozpočtové skladbě. Tyto změny se týkaly daňových i nedaňových příjmů. Nově je zařazena do nedaňových příjmů položka dobrovolné pojistné, která zahrnuje dobrovolné důchodové pojištění a nemocenské pojištění OSVČ. Tato položka byla do konce roku 2002 součástí příjmů z pojistného na sociální zabezpečení.

V roce 2003 byly příjmy z pojistného na sociální zabezpečení vyšší o 17,8 mld. Kč než v roce 2002, ale méně než bylo původně rozpočtováno. Celkové příjmy byly 272,37 mld. Kč, z toho 209,59 mld. Kč tvořily příjmy na důchodovém pojištění,

33,76 mld. Kč na nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti byl 29,02 mld. Kč. Úspěšnost výběru činila 99,35 %. V příjmech jsou zahrnuty i pojistná příslušenství, kterými jsou penále a pokuty.

České správě sociální zabezpečení bylo placeno pojistné od 28 910 tzv. velkých organizací,¹⁶ které zaměstnávají přibližně 3 mil. zaměstnanců, a od 222 tis. malých organizací.¹⁷ Oproti roku 2002 došlo k mírnému růstu osob registrovaných ČSSZ a zvýšil se také počet OSVČ důchodově pojištěných. Z celkového inkasa povinného pojistného činily příjmy z vlastního pojistného 270,2 mld. Kč, penále 2,06 mld. Kč, pokuty 0,28 mld. Kč a přírážka k pojistnému 1 mil. Kč.

V následující tabulce 4.1 jsou porovnány podíly jednotlivých kapitol SR na příjmech ze sociálního pojištění za období 2002 a 2003. Nejvíce příjmů plyne z MPSV a MV ČR.

Tabulka 4.1. Přehled podílu kapitol SR na příjmech pojistného

Pojistné (v mil. Kč)	2002	2003
MPSV	250 342	263 453
MO	2 021	2 214
MV	4 961	5 455
MS	539	569
MF (GR cel)	650	675
CELKEM	258 513	272 366

Zdroj: Návrh SZU ČR 2003, vlastní zpracování

Pokud bychom měli členit příjmy podle plátců, zaplatili na povinném pojistném bez příslušenství zaměstnavatelé 191,076 mld. Kč, zaměstnanci 58,793 mld. Kč a OSVČ 11,490 mld. Kč. Výše podílu plateb se samozřejmě odvádí od sazeb pojistného daných zákonem o pojistném. V tomto roce došlo také k nárůstu nedoplatků na pojistném. Nárůst nedoplatků ovlivňuje řada faktorů, které mají vliv na platební kázeň plátců pojistného.

¹⁶ Velká organizace je organizace, která zaměstnává více než 25 zaměstnanců.

¹⁷ Malá organizace zaměstnává méně než 25 osob.

4.2. Výnosy za rok 2004 a 2005

Pojistné za rok 2004 dosáhlo 293,3 mld. Kč, z toho 243,2 mld. Kč tvořilo důchodové pojištění (viz graf 4.2). Nárůst vznikl především díky zvýšení procentní sazby tohoto pojištění o 2 procentní body z 26 % na 28 %, a současně snížením sazby pojistného na příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Výběr pojistného byl opět vyšší než v předcházejících letech a bylo inkasováno i více oproti schválenému rozpočtu. Vývoj těchto příjmů byl ovlivněn zejména vývojem počtu plátců pojistného a jejich složením. Pojištěnci tvořily 48 % z celkové populace, důchodci 25 % a zbývajících část byli děti a ostatní. V roce 2004 byla příznivá ekonomická situace, se kterou souvisel vývoj mezd a zaměstnanosti. Oproti předchozím letům došlo ke značnému růstu pojištěnců, zvýšil se také počet OSVČ. Příjmy z vlastního pojistného představovaly 292,5 mld. Kč, penále 0,779 mld. Kč, pokuty 0,32 mld. Kč a přírážka 0,1 mld. Kč. V členění podle plátců zaplatili zaměstnavatelé 212,8 mld. Kč, zaměstnanci 65,5 mld. Kč a OSVČ 14,2 mld. Kč. Zvýšení plateb u OSVČ bylo ovlivněno zejména přijatým opatřením v rámci reformy veřejných financí, podle kterého se postupně zvyšuje minimální vyměřovací základ pro pojistné u těchto osob.

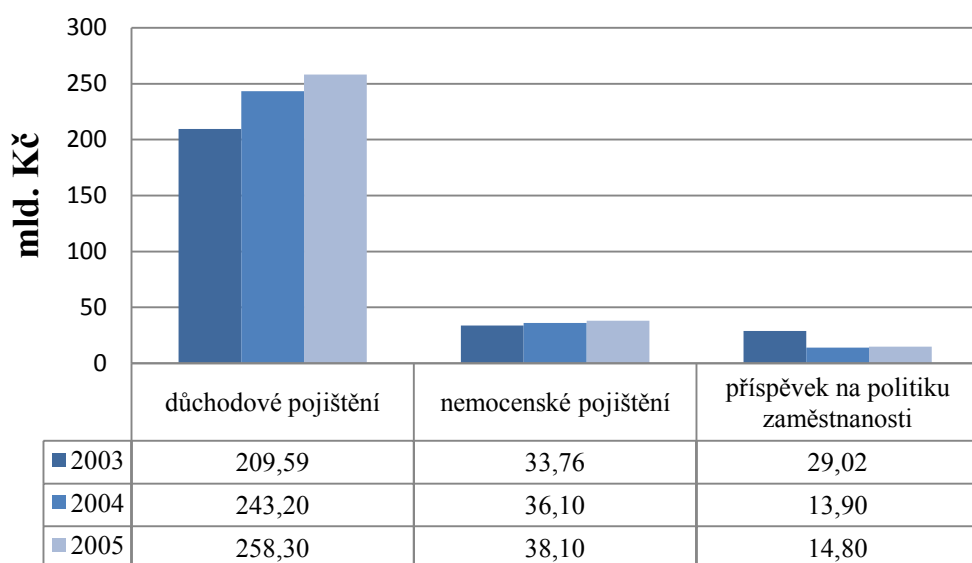
Nedoplatky na pojistném poklesly o 1,77 mld. Kč oproti roku 2003. Vývoj nedoplatek je sledován v kapitole Ministerstva práce a sociálních věcí.

V roce 2005 dosáhlo pojistné celkového příjmu 311,2 mld. Kč. Ve srovnání s předcházejícím rokem došlo k navýšení o 17,9 mld. Kč. Ve srovnání se schváleným rozpočtem však bylo inkasováno méně, protože rozpočet vycházel z roku 2004, a rok 2005 nebyl tak příznivý. Promítlo se také, mimo jiné, zrušení platů ve veřejném sektoru. V předcházejících letech docházelo k nárůstu počtu pojištěnců. V tomto roce tento počet poklesl o 36 tisíc pojištěnců. Správou sociálního zabezpečení bylo evidováno 729 tisíc důchodově pojištěných OSVČ, a to představuje snížení proti roku 2004. Snížilo se také relativní rozložení populace. Pojištěnci tvořily 47 % populace, 25 % tvořily důchodci, 21 % obyvatelé mladší 19 let a 7 % ostatní.

Z celkové částky pojistného za rok 2005 tvořilo 258,3 mld. Kč pojistné na důchodové pojištění. Na tomto pojištění bylo opět vybráno více než v roce 2004. Pojistné bylo vybráno od 259 tis. organizací a 729 tis. OSVČ.

Z vybraného pojistného představovaly příjmy z vlastního pojistného 310,5 mld. Kč, penále 0,621 mld. Kč, pokuty 0,17 mld. Kč a přírážka k pojistnému byla v důsledku vratky přírážky jednomu subjektu záporná a činila - 0,2 mil. Kč. Při členění podle druhu pojistného činilo důchodové pojištění 258,3 mld. Kč, nemocenské pojištění 38,1 mld. Kč a příspěvek za politiku zaměstnanosti 14,8 mld. Kč. Nejvíce zaplatili zaměstnavatelé a zaměstnanci, jejichž výše podílu vyplývá ze zákona. Pokles nastal u OSVČ, které zaplatily o 2,2 mld. Kč méně než v roce 2004. Důvodem může být přijaté opatření v rámci reformy veřejných financí, podle kterého se zvyšuje minimální vyměřovací základ pro pojistné.

Graf 4.2. Vývoj výběru pojistného v letech 2003-2005

Zdroj: SZU ČR 2003, 2004 a 2005, vlastní zpracování

Mírně vzrostla i výše nedoplatků oproti roku 2004, meziročně o 0,2 mld. Kč. Vývoj celkového objemu nedoplatků byl ovlivněn také objemem odpisů nedobytných pohledávek a prominutých penále, které byly prováděny v souladu s platnou právní úpravou.

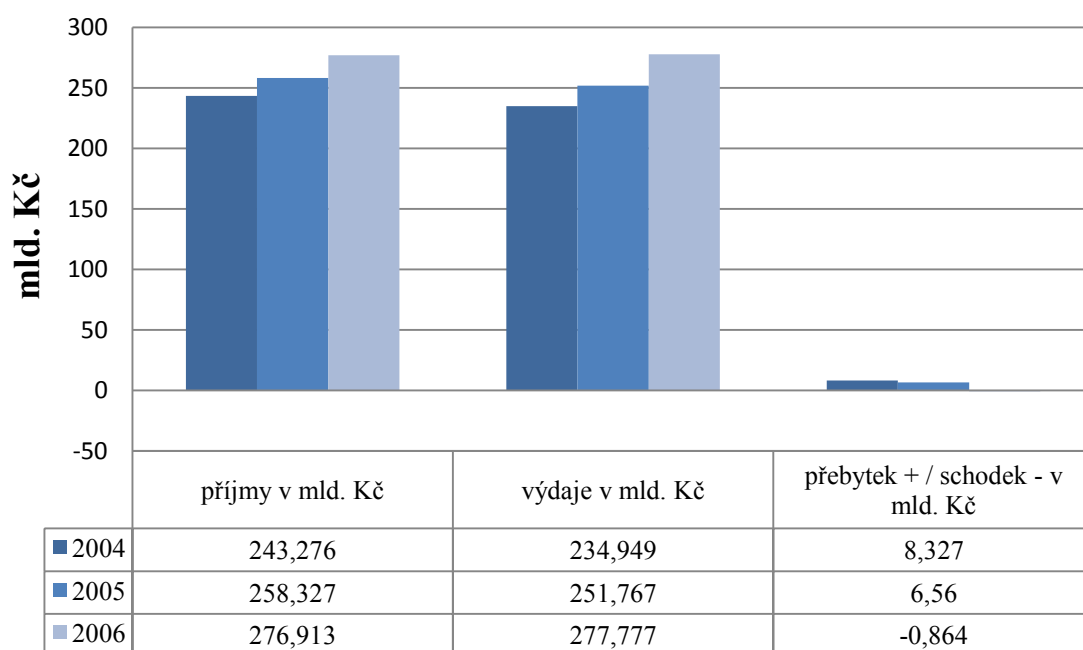
4.3. Výnosy za rok 2006 a 2007

Pojistné za rok 2006 činilo 333,7 mld. Kč. Oproti minulému roku vzrostl výběr pojistného o 22,5 mld. Kč, přesto však nebyl naplněn schválený rozpočet. Složení populace se mírně změnilo, 47,13 % tvořili pojištěnci, 25,59 % bylo důchodců a zbylou část tvořili

obyvatelé mladší 19 let a ostatní. Pojistné na důchodové pojištění z celkové částky pojištění činilo 276,9 mld. Kč, včetně dobrovolného pojistného. Z povinného pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, které bylo vybráno v tomto roce, tvořily příjmy z vlastního pojistného 333,7 mld. Kč, vedle pojistného na důchodové pojištění to bylo 41,0 mld. Kč na nemocenské pojištění a 15,8 mld. Kč na příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Na povinném pojistném zaplatili zaměstnavatelé 242,4 mld. Kč, zaměstnanci 74,6 mld. Kč a OSVČ 16,7 mld. Kč. Oproti roku 2005 se zvýšil počet velkých i malých organizací, a zvýšil se také počet zaměstnanců zaměstnaných v těchto organizacích. Ke snížení však došlo v počtu OSVČ, které byly evidované k důchodovému pojištění (o cca 19 tis. osob) a nemocensky pojištěné (o cca 18 tis. osob).

Nedoplatky se v tomto roce snížily, stejně jako v roce 2004, a to o 2,5 mld. Kč. Nejvíce činily nedoplatky u malých organizací. Dlouhodobě klesala výše nedoplatků u velkých organizací a naopak narůstal u osob samostatně výdělečně činných. Příjmy z pojistného na důchodové pojištění dosáhly, při započítání příjmů z dobrovolného pojištění OSVČ, nižší částky než byly výdaje na dávky důchodového pojištění a správu. Vznikl tak schodek hospodaření v systému důchodového pojištění ve výši 863,76 tis. Kč. V předešlých dvou letech docházelo k přebytku na účtu důchodového pojištění. Přehled vývoje je uveden v grafu č. 4.3.

Graf 4.3. Vývoj přebytku a schodku v důchodovém pojištění

Zdroj: SZU ČR 2004,2005 a 2006, vlastní zpracování

Pojistné v roce 2007 bylo inkasováno ve výši 367,1 mld. Kč. Oproti předešlému roku vzrostl výběr pojistného o 33,4 mld. Kč. Rozpočet byl splněn a překročen o 12,2 mld. Kč. Při zahrnutí částky vybrané na dobrovolném pojistném bylo celkové pojistné 368,1 mld. Kč. Z celkové částky pojistného tvoří 304,9 mld. Kč na důchodové pojištění, 44,9 mld. Kč nemocenské pojištění a 17,4 mld. Kč tvořil příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Na povinném pojistném zaplatili zaměstnavatelé v roce 2007 celkem 265,1 mld. Kč, zaměstnanci 81,6 mld. Kč a OSVČ zaplatili 205 mld. Kč. Podle podílu organizací, které se podílely na pojistném, došlo k nárůstu velkých i malých organizací, ale opět došlo k poklesu OSVČ. Vývoj nedoplatku se oproti roku 2006 snížil o 2,2 mld. Kč.

Složení populace byla v roce 2007 podobné jako v předešlém roce. Nejvíce tvořily pojištěnci, i když počet klesl o 0,11 %, a důchodci, počet narostl o 0,13 %. Přebytek ze systému důchodového pojištění, který vznikl od roku 2004, byl po odečtení prostředků, které byly použity na zvýšení výdajů dávek důchodového pojištění v roce 2006, uložen na tzv. zvláštní účet důchodového pojištění.

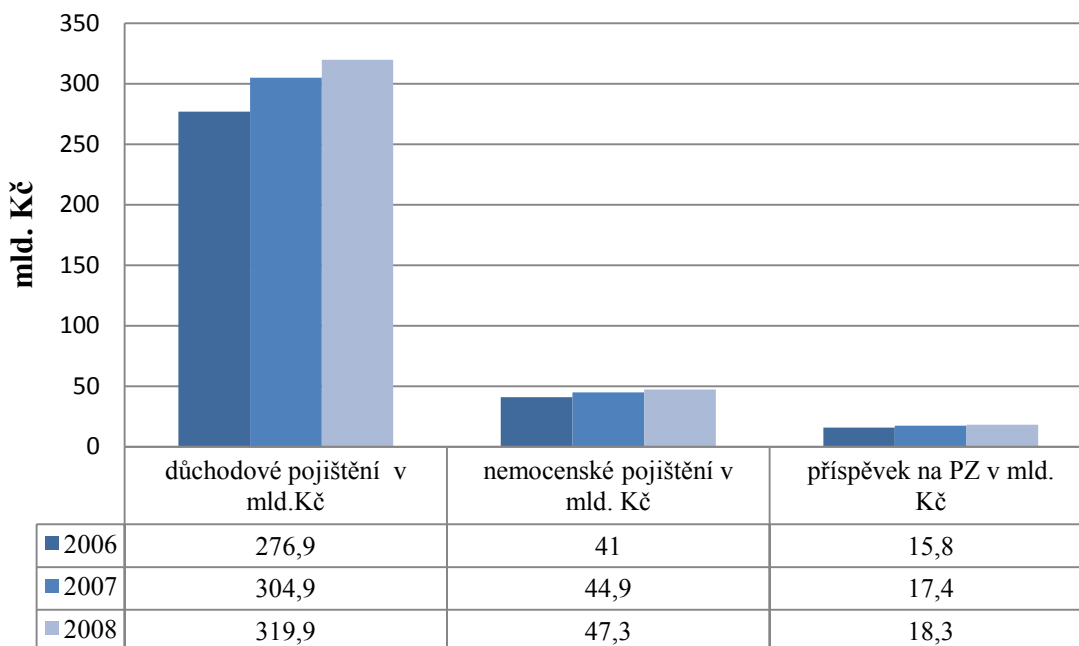
4.4. Výnosy za rok 2008 a 2009

V roce 2008 bylo vybráno na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti pojistné ve výši 385,5 mld. Kč. Oproti roku 2007 znamenala tato výše pojistného nárůst pouze o 5 %. Přesto byl rozpočet splněn na 99,6 %. Z částky celkového pojistného tvořilo 319,9 mld. Kč důchodové pojištění, nemocenské pojištění tvořilo 47,3 mld. Kč a příspěvek byl 18,3 mld. Kč.

Zaměstnavatelé zaplatili 279,3 mld. Kč, zaměstnanci 85,9 mld. Kč a 20,2 mld. Kč zaplatili OSVČ. Počet organizací a OSVČ účastnících na povinném pojistném se oproti roku 2007 zvýšil. Nedoplatky na pojistném se snížily o 1,7 mld. Kč. Složení populace se nijak výrazně nezměnilo, došlo k navýšení o 0,13 % u důchodců a o 0,56 % u pojištěnců. Pokles nastal u osob mladších 19 let o 0,22 %.

Stejně jako v roce 2007, je i v tomto roce přebytek na důchodovém účtu, který činil 1,26 mld. Kč (viz graf 4.4).

Graf 4.4 Přehled pojistného ze sociálního zabezpečení v letech 2006-2008

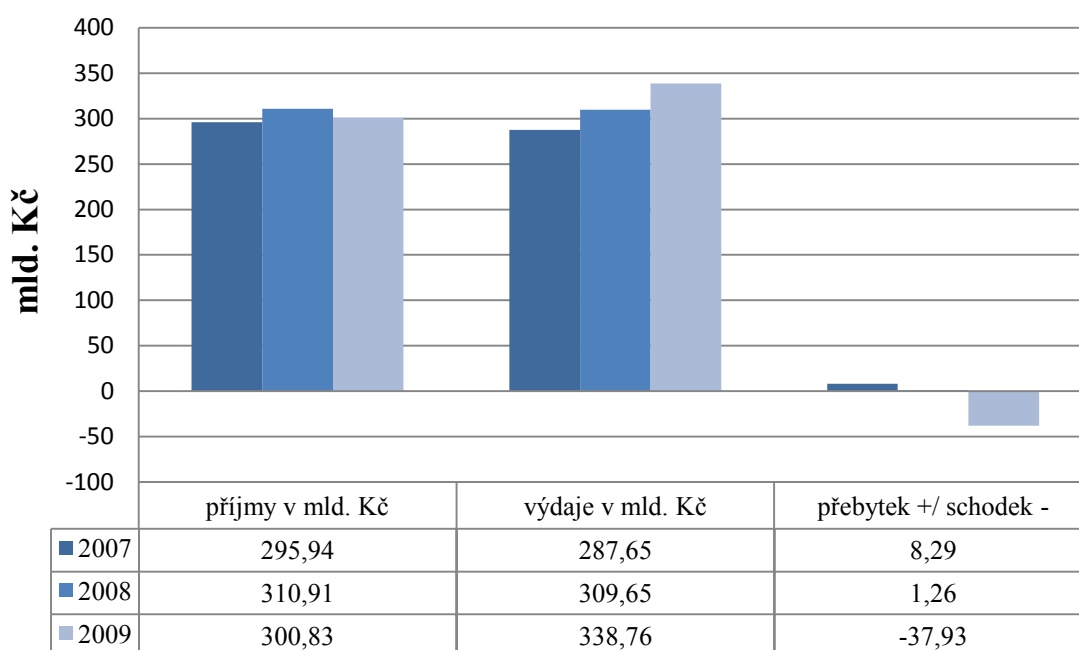
Zdroj: SZU 2006,2007 a 2008, vlastní zpracování

Pojistné v roce 2009 bylo inkasováno ve výši 347,9 mld. Kč (viz graf 4.5). V tomto roce došlo k poklesu výběru o 37,6 mld. Kč. Příčinou nižšího inkasa pojistného byl souběh několika ekonomických a legislativních vlivů. Mezi hlavní vlivy bylo výrazné snížení vyměřovacích základů pro pojistné, které mělo přímou souvislost s ekonomickou krizí a jejím vlivem na růst hospodářství a pokles ekonomické aktivity. Další příčinou byla také zhoršená platební schopnost plátců pojistného a inkaso pojistného mohly také ovlivnit změny, které se týkaly nemocenského pojištění a snížení sazby pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.

Na důchodovém pojištění bylo také vybráno méně než v předešlém roce. Bylo inkasováno celkem 310,2 mld. Kč. Zaměstnavatelé zaplatili 254,7 mld. Kč, zaměstnanci 66,3 mld. Kč a 26,5 mld. Kč zaplatili OSVČ. Oproti roku 2008 došlo k nárůstu zaměstnavatelů i OSVČ, ale snížil se počet pojištěnců

Nedoplatky se zvýšily o 3,9 mld. Kč. Pokles i podíl pojištěnců na pojistném z pohledu složení populace se zvýšil o 0,89 %, zvýšil se také počet důchodců o 0,26 % , a počet obyvatel mladších 19 let o 0,14 %.

Graf 4.5 Vývoj důchodového pojištění v letech 2007-2009

Zdroj: SZU 2007, 2008 a 2009, vlastní zpracování

Ve srovnání s předcházejícími lety dochází v tomto roce k tomu, že příjmy z pojistného dosáhly nižší částky než výdaje, a to o 36,8 mld. Kč. Vznikl tak schodek v systému důchodové pojištění za rok 2009. Tento schodek je součástí státního rozpočtu.

4.5. Výnosy za rok 2010 a 2011

V dalším roce, roce 2010, bylo vybráno na pojistném 355,8 mld. Kč. Oproti roku 2009 vzrostl výběr pojistného o 8 mld. Kč. Přesto tento výběr byl nižší, než se očekávalo, a byl způsoben ekonomickou krizí, která se projevila na trhu práce vyšší mírou nezaměstnanosti. Dalším důvodem bylo snížení vyměřovacích základů pro pojistné z důvodu ekonomické krize a zhoršení platební schopnosti plátců.

Z celkového pojistného tvoří 317,8 mld. Kč důchodové pojištění. Na povinném pojistném zaplatili zaměstnavatelé 264,7 mld. Kč, zaměstnanci 68,8 mld. Kč a OSVČ zaplatili 21,9 mld. Kč. Oproti roku se však snížil počet zaměstnavatelů i OSVČ, a počet pojištěnců se zvýšil. Snížil se také počet OSVČ s povinností platit zálohy v důchodovém pojištění, ale

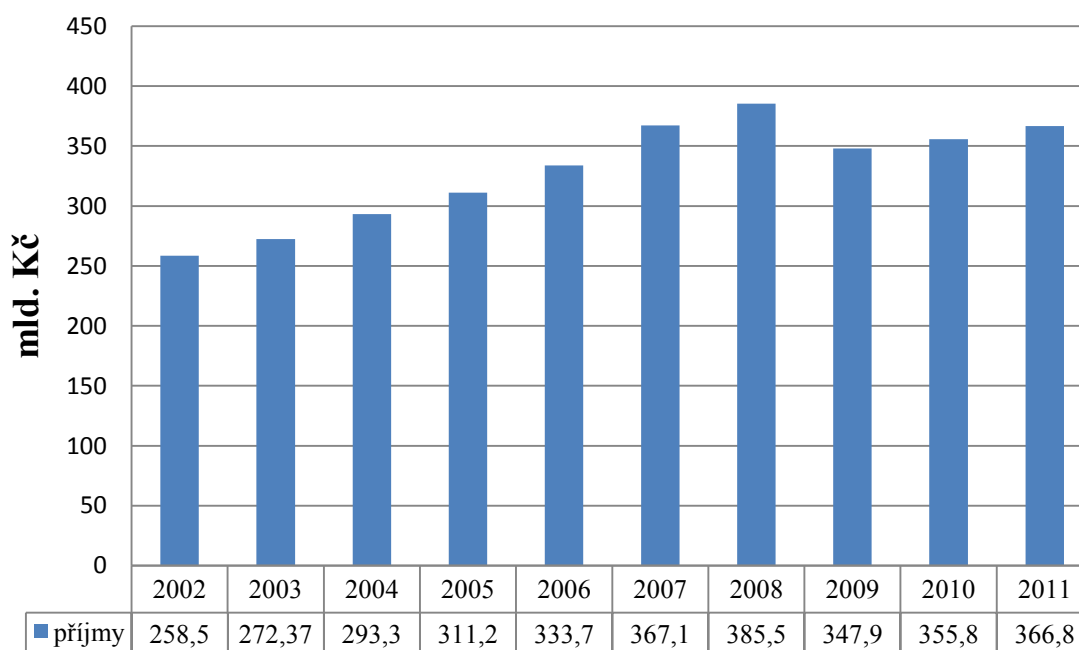
zvýšil se počet těchto osob pojištěných v nemocenském pojištění. Podle relativního rozložení populace došlo v roce 2010 k navýšení pojištěnců (o 0,9 %), k navýšení důchodců (o 0,22 %) a snížení obyvatel mladších 19 let (o 0,14 %).

Nedoplatky v tomto roce se také zvýšily o 379 mil. Kč a jejich celková výše, registrovaná od roku 1993 byla 60,1 mld. Kč.

V tomto roce byly příjmy nižší než výdaje na dávky důchodového pojištění o 35,6 mld. Kč. To opět představuje schodek hospodaření v systému důchodového pojištění v roce 2010 a je zahrnut do celkového schodku státního rozpočtu.

V roce 2011 bylo zapláceno plátcí 366,8 mld. Kč na povinném pojistném (viz graf 4.6). Oproti roku 2010 vzrostl výběr o necelých 11 mld. Kč. Rozpočet byl splněn na 98,3 %. Možná příčina nižšího výběru pojistného, než byl očekáván, je i nadále ekonomická situace. S touto situací souvisí také zvýšený počet povolených splátek a také nárůst zahájených insolventních řízení ve vztahu k plátcům pojistného. Z celkové částky pojistného tvořilo důchodové pojištění 327,9 mld. Kč. Na pokutách a penále bylo vybráno 0,481 mld. Kč a přírážky k pojistnému tvořily 368 tis. Kč. Vratky činily 0,4 mld. Kč.

Graf 4.5. Vývoj příjmů pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v letech 2002-2011

Zdroj: SZU z let 2003 až 2011, vlastní zpracování

Zaměstnavatelé zaplatili na povinném pojistném 272,5 mld. Kč, zaměstnanci 70,9 mld. Kč a OSVČ 23 mld. Kč. V tomto roce došlo opět k mírnému nárůstu počtu zaměstnavatelů a zvýšil se počet pojištěnců, došlo také ke zvýšení OSVČ. Nedoplatky se zvýšily o 1,2 mld. Kč. V relativním rozložení populace došlo k nepatrným změnám, obdobně jako v předešlém roce.

V roce 2011 přesáhly výdaje na dávky důchodového pojištění a správu nad příjmy. Vznikl tak schodek ve výši 45,4 mld. Kč, což představuje schodek hospodaření systému důchodového pojištění v roce 2011.

5. ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo zhodnotit výnosy sociálního pojištění v letech 2002 až 2011. Sociální pojištění je významným zdrojem příjmů do státního rozpočtu. V první kapitole byly vysvětleny základní přístupy a rozdělení sociálního pojištění. Objasněny byly základní parametry sociálního zabezpečení v České republice, které mají kořeny již v 19. stol., po vzniku první republiky. Tato práce nerozebírá detailně dávky vyplácené v rámci systému sociálního zabezpečení, které si lze představit pod tímto pojmem, ale popisuje daňové příjmy, které umožňují tyto dávky vyplácet. Napjatost ve financování potřeb sociálního zabezpečení vede k tomu, že se v posledních letech v řadě, nejen vyspělých, zemí reformuje systém tohoto zabezpečení. V tomto systému je zakomponován i systém zdravotní péče, které se tyto reformy týkají také.

Tyto reformy jsou citlivou záležitostí, hlavně v oblasti důchodového pojištění. Dochází zde k nepochopení ze stran zaměstnavatelů, zaměstnanců a ostatní populace. Reformy ve většině zemí kladou důraz na zavedení a využívání prvků fondového financování sociálního zabezpečení a prvků soukromého pojištění. To představuje vícepilířový systém financování sociálního zabezpečení založeného na větší odpovědnosti samotných občanů na tvorbě vlastních úspor.

Jak vyplývá z této práce, příjmy z pojistného se od roku 2002 do roku 2008 zvyšují, a saldo důchodového účtu je v přebytku pouze v letech 2004 a 2005, a dál pak v letech 2007 a 2008. V ostatních letech od roku 1997 je důchodová bilance ve schodku. Znamená to, že rostou výdaje v oblasti sociálního zabezpečení, které musí být kryty jinými zdroji ze SR. V letech 2009 až 2011 pokles příjem z pojistného na základě zavedení některých daňových opatření vlivem celosvětové krize.

Každý rok však narůstá počet malých a velkých organizací, které zaměstnávají velký počet zaměstnanců, kteří odvádějí povinné pojistné. V roce 2003 bylo registrováno u ČSSZ celkem přibližně 250 tis. organizací. V roce 2011 se počet organizací zvýšil na 263,7 tis. organizací a celkový počet zaměstnanců byl přibližně 4,2 mil. pojištěnců. U OSVČ dochází v průběhu sledovaného období k průběžnému narůstání a snižování v počtu osob, které jsou povinny odvádět povinné pojistné. K této situaci dochází zejména vlivem změn v daňových zákonech, v průběžném zvyšování vyměřovacích základů, v možnosti si

upravit příjmy a výdaje při odvodu z daně z příjmu, a dalších změn. Změny neprobíhají pouze v negativním smyslu, ale také pozitivním ve formě různých daňových úlev a zvýhodnění. Ve sledovaném období dochází k trendu snižování na účasti dobrovolného nemocenského pojištění a naopak zvyšování dobrovolného důchodového pojištění. Příjem z dobrovolného nemocenského a důchodového pojištění spadá od roku 2003 do nedaňových příjmů státního rozpočtu a v této práci jsou zmíněny pouze okrajově, v příloze je uveden přehled vývoje tohoto dobrovolného pojištění.

Kladný rozdíl příjmů a výdajů účtu důchodového pojištění se vedl do roku 2007 ve SR na zvláštním účtu důchodového pojištění v rámci kapitoly Operace státních finančních aktiv. V roce 2006 se z tohoto účtu použily peníze na zvýšení výdajů dávek důchodového pojištění. Po novele zákona o rozpočtových pravidlech byl zřízen zvláštní účet rezervy pro důchodovou reformu, kam byl převeden zůstatek zvláštního účtu DP. Byly zde převedeny také ostatní přebytky, včetně příjmů státu z dividend.

Za další důvod, proč se snižují příjmy z pojistného lze považovat neplacení povinného pojistného. Dochází tak k nárůstu dluhů, penále a dalších neuhrazených pohledávek. Příjmy z tohoto pojistného, které není uhrazené, tak chybí v celkových příjmech při schvalování závěrečného účtu za příslušný rok. Stejně jako rostou příjmy ze sociálního zabezpečení, rostou také celkové dlužné částky. Výjimku tvořily léta 2007 a 2008, kdy došlo k částečnému ponížení dluhů, které bylo způsobeno také částečným odpisem pohledávek. K odpisu pohledávek však dochází každý rok, stejně tak k prominutí penále. ČSSZ klade důraz na včasnost zahájení exekučního řízení a používá adekvátní způsoby vymáhání těchto dluhů. Ekonomickou situaci ovlivňuje i neustálý nárůst zahájených insolvenčních řízení ve vztahu k plátcům pojistného.

Rok 2013 znamená pro občany České republiky rokem začátku důchodové reformy, v dalších letech by mělo dojít k reformám daňovým. Pro stát však není jednoduché nastavit daňový systém optimálně tak, aby z něj měl dostatečný příjem, a zároveň aby byli občané, poplatníci, spokojeni. Záleží také na vládním aparátu, jak budou k daným problémům přistupovat, a zda budou případně pokračovat v tom, co nastavili jeho předchůdci.

Seznam použité literatury

1. **ČERVINKA, Tomáš.***Zdravotní pojištění zaměstnavatelů, zaměstnanců a OSVČ.* Olomouc : ANAG, 2012. ISBN 978-80-7263-731-7.
2. **KREBS, Vojtěch a kolektiv.***Sociální politika.* Praha : Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010. ISBN 978-80-7357-585-4.
3. **PEKOVÁ, Jitka.***Veřejné finance. Teorie a praxe v ČR.* Praha : Wolters Kluwer, 2012. str. 642. ISBN 978-80-7357-698-1.
4. **ŠMÍD, Jiří a Ženíšková, Marta.***Sociální zabezpečení a zdravotní pojištění zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných.* Ostrava : Nakladatelství ANAG, 2003. ISBN 80-7263-158-6.
5. **ŠMÍD, Jiří, Marta Ženíšková.***Sociální zabezpečení a zdravotní pojištění zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných.* Olomouc : Nakladatelství ANAG, 2002. ISBN 80-7263-128-4.
6. **ŠMÍD, Jiří, Ing. Marta Ženíšková.***Sociální zabezpečení a zdravotní pojištění zaměstnanců a OSVČ.* Ostrava : Nakladatelství ANAG, 2003. ISBN 80-7263-158-6.
7. **TRÖSTER, Petr a kol.***Právo sociálního zabezpečení.* Praha : C .H. Beck, 2010. str. 379. ISBN 978-80-7400-322-6.
8. **VOSTATEK, Jaroslav.***Sociální a soukromé pojištění.* Praha : CODEX Bohemia, s.r.o., 2000. ISBN 80-85963-21-3.
9. **ŽENÍŠKOVÁ, Marta.***Pojistné na sociální zabezpečení k 1.1.2012.* Ostrava : ANAG, 2012. ISBN 978-80-7263-735-5.
10. **ŽENÍŠKOVÁ, Marta, JUDr. Ludmila Trnková, Ing. Jiří Šmíd.***Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění podle stavu k 7.5.2004.* Olomouc : ANAG spol. s r.o., 2004. ISBN 80-7263-237-X.
11. **ŽENÍŠKOVÁ, Marta a Trnková, Ludmila.***Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění zaměstnanců a OSVČ podle právního stavu k 1.1.2005.* Ostrava : ANAG, 2005. ISBN 80-7263-274-4.
12. **MPSV.** MPSV.CZ: Důchodová reforma - připravované změny. www.mpsv.cz. [Online] 16. leden 2012. [Citace: 01. duben 2013.] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11970>.
13. Státní závěrečný účet. *Ministerstvo financí České republiky.* [Online] 01. 05 2013. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/>.

14. C. Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu za rok 2007. *Ministerstvo financí České republiky*. [Online] 01. 05 2013. Dostupné z:
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/statni_zav_ucet.html?year=2007
15. *Ministerstvo financí České republiky*. [Online] 01. 05 2013. Dostupné z:
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/statni_zav_ucet.html?year=2010.
16. SZU2004_C_pdf. *Ministerstvo financí České republiky*. [Online] 01. 05 2013. Dostupné z:
www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/statni_zav_ucet_17286.html.
17. Návrh SZÚ ČR za rok 2003. *Ministerstvo financí České republiky*. [Online] 01. 05 2013. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/statni_zav_ucet.html?year=2003.

Seznam zkratk

ČSSZ	-	Česká správa sociálního zabezpečení
DP	-	Důchodové pojištění
MO	-	Ministerstvo obrany
MPSV	-	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MS	-	Ministerstvo
MV	-	Ministerstvo vnitra
OSVČ	-	Osoba samostatně výdělečně činná
PAYG	-	Systém PAY- as - you – GO (anglická zkratka)
SP	-	Sociální pojištění
SR	-	Státní rozpočet
VZP	-	Všeobecná zdravotní pojišťovna
ZP	-	Zdravotní pojištění

Příloha 3: Prohlášení o využití výsledků diplomové (bakalářské) práce

Prohlašuji, že

- jsem byl(a) seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou (bakalářskou) práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou (bakalářskou) práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové (bakalářské) práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 10. 05. 2013

.....

Michaela Matuščíková

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1. – Počet obyvatel a relativní rozložení populace v letech 2004-2011

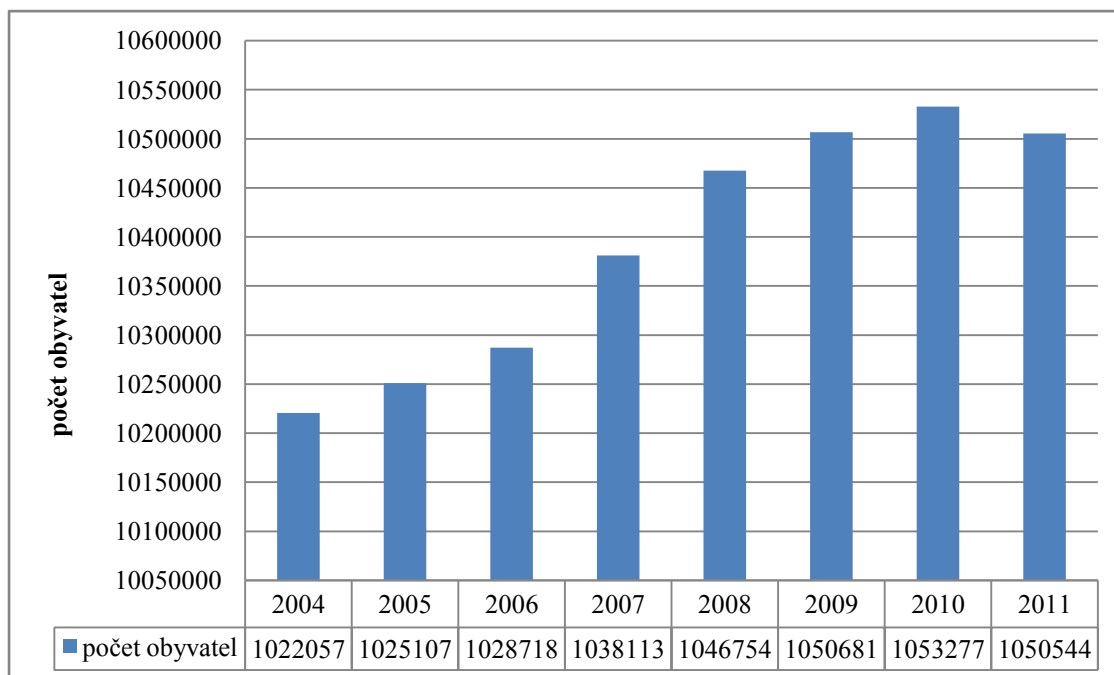
PŘÍLOHA Č. 2. – Vývoj nedoplatků v letech 2002–2011

PŘÍLOHA Č. 3. – Tabulka podílu kapitol státního rozpočtu, kterým se podílejí na inkasu pojistného v letech 2003-2011

PŘÍLOHA Č. 4. – Tabulka vývoje dobrovolného pojištění u OSVČ v letech 2005-2011

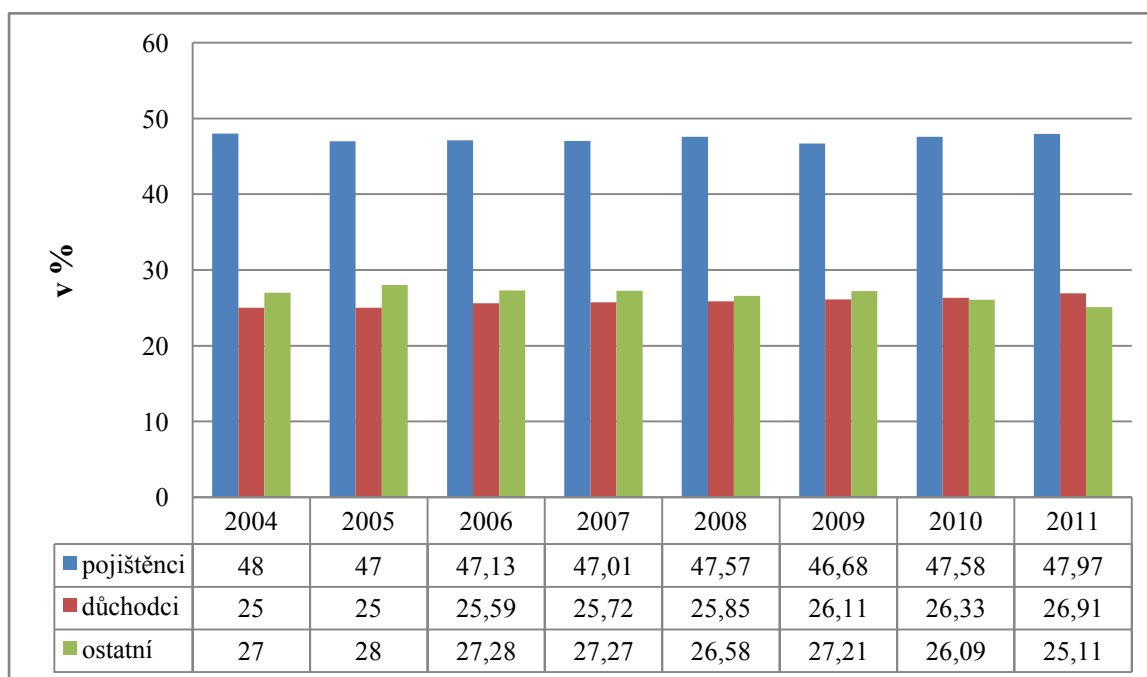
PŘÍLOHA Č. 1: Počet obyvatel a relativní rozložení populace 2004 – 2011

Graf 1.1. Počet obyvatel v letech 2004-2011

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Graf 1.2. Relativní rozložení populace v letech 2004-2011

Zdroj: Statistické ročenky ČSSZ, vlastní zpracování

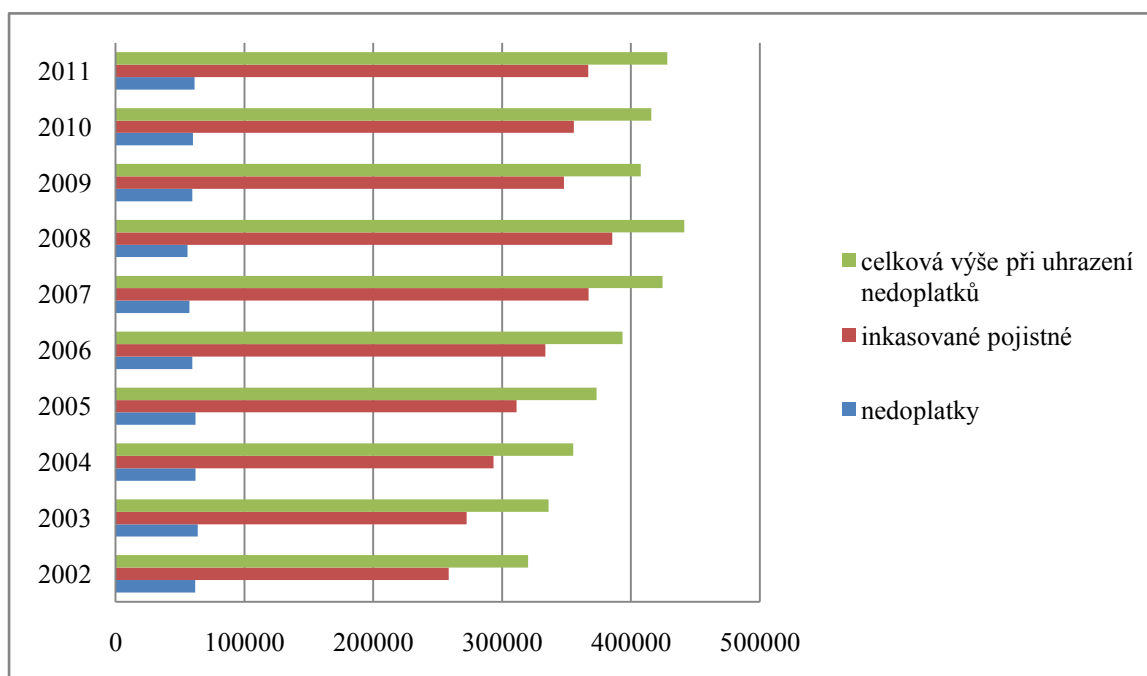
PŘÍLOHA Č. 2: Vývoj nedoplatků v letech 2002 – 2011

Tabulka 2. Vývoj nedoplatků v letech 2002 - 2011

Rok	Výše nedoplatku v mil. Kč
2002	61 749
2003	63 754
2004	61 977
2005	62 180
2006	59 721
2007	57 488
2008	55 797
2009	59 713
2010	60 092
2011	61 311

Zdroj: Státní závěrečné účty ČR v letech 2003 -2011, vlastní zpracování

Graf 2. Porovnání příjmů z pojistného a nedoplatků v letech 2002-2011

Zdroj: Státní závěrečné účty ČR 2003 – 2011, vlastní zpracování

PŘÍLOHA Č. 3. : Tabulka podílu kapitol státního rozpočtu, kterým se podílejí na inkasu pojistného(v mil. Kč)

Tabulka 3. Výběr pojistného podle kapitol SR v letech 2003-2011

	MPSV ČR	MO ČR	MV ČR	MS ČR	MF ČR	CELKEM
2003	263453	2214	5455	569	675	272366
2004	284216	2178	5714	574	622	293304
2005	301199	2312	6399	652	621	311183
2006	323435	2407	6551	693	618	333704
2007	356227	2523	7004	750	645	367149
2008	374427	2649	7023	752	649	385500
2009	337125	2471	6824	796	643	347859
2010	345423	2352	6657	814	589	355835
2011	357450	2169	5887	770	541	366817

Zdroj: Státní závěrečné účty ČR v letech 2003 - 2011

PŘÍLOHA Č. 4. Vývoj dobrovolného pojistného u OSVČ

Tabulka č. 4. Vývoj dobrovolného pojistného u OSVČ v letech 2005–2011

Dobrovolné pojištění	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Nemocenské	824,9	837,9	901,4	840,4	518,2	559,4	321,4
Důchodové	49,9	55,9	73,1	80,6	102,4	109,7	124,4
Celkem v mil. Kč	874,8	893,8	974,5	921,0	620,6	669,1	445,8

Zdroj: Státní závěrečný účet ČR 2011, vlastní zpracování